

DE LICHTE VOORDE

periodiek van de
VERENIGING VOOR OUDHEIDKUNDE TE LICHTENVOORDE

Het toekomstige 'Lokaal voor Verlof' in Lievelede

No. 74
december 2018
ISSN: 0927-6688

Inhoud *De Lichte voorde* nummer 74

- 1 *Frits van Lochem*
Voorwoord
- 2 *Benno van Lochem*
Harmonie St.-Caecilia staat op eigen benen Deel 3 1945-1965
- 10 *Nic Adema*
Bericht van de dialectgroep
- 14 *Henk Hanselman*
Een Hemonyklokje in de angelustoren van de Bonifatiuskerk te Lichtenvoorde
- 17 *Martin Huinink*
Ambtsdragers in de heerlijkheid Lichtenvoorde anno 1777
- 26 *Henk Hanselman*
Kort overzicht van de bouwgeschiedenis van het vroegere Café Arink Stationsstraat 6 te Lieveelde
- 32 *Antoon Driessen*
Nieuw boek
- 33 *Michel Hoenderboom*
'Groote delicten', een dubbele moord uit 1690 in de heerlijkheid Lichtenvoorde
- 39 *Cecile Hulshof*
Excursie vrijdag 8 juni 2018 naar Münster
- 42 *Gerhard Eppingbroek*
Ons zoekplaatje

Bij de afbeelding op de voorkant

Al vele jaren staat het vroegere Café Arink in Lieveelde er vervallen bij. Om dit monumentale pandje te behouden is restauratie op korte termijn noodzakelijk. Op de gemeentebegroting wordt daarom het komend jaar € 300.000 gereserveerd voor herbestemming en restauratie. Op de voorzijde een impressie van het vernieuwde 'Lokaal voor Verlof' van 'de Hofmeesters Tuinaanleg'.

Colofon

De Lichte voorde is een halfjaarlijkse uitgave van de Vereniging voor Oudheidkunde te Lichtenvoorde. De vereniging stelt zich ten doel het onderzoek naar de geschiedenis van de voormalige gemeente Lichtenvoorde in de breedste zin van het woord te stimuleren en te bevorderen.

Redactie: Nic Adema, Henk Hanselman, Frits van Lochem en Arnold Pluimers

Tekstcorrectie: Nic Adema en Antoon Driessen

Eindredactie en vormgeving: Henk Hanselman.

Druk: McWinDo's print- en copyservice, Lichtenvoorde

Adres redactie: info@oudheidkundelichtenvoorde.nl

Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen is alleen toegestaan met schriftelijke toestemming van de auteur.

Voorwoord

Door Frits van Lochem

Dit najaarsnummer staat in Lichtenvoorde misschien wat in de schaduw van het onlangs door onze vereniging samengestelde en door supermarkt Jumbo-Bennink uitgebracht stickerboek 'Met droge voeten...' dat een waar succes is. Toch menen we dat deze periodiek ook succesvol zal zijn door u kennis te laten maken met niet eerder gepubliceerde Lichtenvoordse historie.

In dit nummer vervolgt Benno van Lochem zijn serie over de Harmonie St.-Caecilia. Ditmaal beschrijft hij de periode 1945-1965.

Mede naar aanleiding van vragen in de jaarvergadering geeft Nic Adema een overzicht van de taken en werkwijze van onze Dialectgroep.

Henk Hanselman deed onderzoek naar de herkomst van een zeer oud Hemonyklokje in de angelustoren van de Bonifatiuskerk. Over het resultaat ervan leest u in zijn artikel.

Martin Huinink, intussen bekend van de transcripties en het herschrijven in modern Nederlands van oude archiefstukken, geeft een overzicht van de ambtsdragers in de heerlijkheid Lichtenvoorde anno 1777.

Al jaren wordt er in Lievelede gesproken over herbesteding en restauratie van het vroegere Café Arink tegenover het station NS. Henk Hanselman geeft een kort overzicht van de bouwgeschiedenis van dit vroegere café.

Een nieuwe en talentvolle onderzoeker en schrijver doet in ons periodiek zijn intrede. Michel Hoenderboom beschrijft in zijn artikel de rechtspraak en het vonnis rond een dubbele moord uit 1690 in de heerlijkheid Lichtenvoorde.

Afgelopen zomer hebben leden van de vereniging samen met leden van de Zieuwentse vereniging een excursie naar Münster gemaakt. Cecile Hulshof van de Oudheidkundige Vereniging Zieuwent doet hiervan verslag.

Tenslotte vraagt Gerhard Eppingbroek in het traditionele zoekplaatje ons ditmaal naar de

namen van personen op een kermisfoto uit 1953.

De redactie kampt al enige tijd met een tekort aan kopij waardoor het steeds lastiger wordt weer een nieuw nummer van 'de Lichte voorde' samen te stellen. Er is binnen de vereniging dringend behoefte aan mensen die onderzoek willen doen naar de Lichtenvoordse en regionale historie en er een publicatie voor ons periodiek over willen verzorgen. Meld u zich aan als u denkt een interessante bijdrage te kunnen leveren.

Het jaar 2019 is door de gezamenlijke gemeenten in de Achterhoek uitgeroepen als 'Jaar van de Wederopbouw'. De wederopbouwperiode is de tijd tussen 1940 tot 1965, de tijd ook van herrijzend Nederland tijdens en na de Tweede Wereldoorlog. In de gemeenten worden allerlei activiteiten ontwikkeld om meer bekendheid te geven aan de vele vernieuwingen uit deze periode. In Oost Gelre heeft de gemeente samen met de gezamenlijke oudheidkundige verenigingen het plan opgevat een boek over deze tijd uit te geven. Dit boek zal bij de verenigingen in de plaats komen van een regulair periodiek. Het zal omstreeks monumentendag 2019 verschijnen.

Ik wens u weer veel leesplezier met dit nieuwe nummer van 'de Lichte voorde'.

Frits van Lochem, redactie-coördinator

Harmonie St.-Caecilia staat op eigen benen

Deel 3 1945-1965

Door Benno van Lochem

Voordat we het laatste deel van de geschiedenis van onze harmonie behandelen, moeten we even wat rechtzetten. In het vorige verhaal is een foutje ontdekt door onze voorzitter Hans Tijdink. Bij de tekst van foto 6 staat vermeld, dat de muzikant uiterst rechts, met schuiftrumbone, Jan Rouwhorst is, maar dat is Herman Tijdink. Wij zijn blij met de reactie van Hans en voor zijn oplettendheid. Zo zie je maar weer dat je bij foto's goed moet nakijken of je de juiste persoon wel hebt.

In de periode 1945-1965 maakt de harmonie St.-Caecilia zich los van de vakbond. Halverwege de jaren zestig komt de gemeente Lichtenvoorde met een subsidieregeling voor cultureel en maatschappelijk werk. De harmonie blijkt dan geen steun van de vakbond meer nodig te hebben. Misschien wilde de vakbond ook geen steun meer verlenen. Er zijn in ieder geval meerdere redenen waarom de harmonie uiteindelijk op eigen benen kwam te staan. We pakken de draad weer op aan het begin van de Tweede Wereldoorlog.

De oorlogsperiode

Tijdens de beginperiode van de oorlog lijkt er in het alledaagse leven niet veel veranderd. De bakker bakte zijn brood en de boer ploegde zijn land. Ook op sportief, cultureel en maatschappelijk gebied waren er nog weinig veranderingen. Longa'30 speelde gewoon de competitie van 1940/41, de harmonie bracht ondanks de bezetting muziek ten gehore en de vakbond hield zoals gewoonlijk verschillende vergaderingen en bijeenkomsten. Ook lezen we in de Graafschapbode dat de R.K.W.V en toneelvereniging Utile Dulci samen de harmonie op 24-1-1941 een bugel cadeau doen. Maar, langzaam nam de bezetter enkele maatregelen die grote gevolgen hadden voor het cultureel leven. Eén van die beperkingen was de instelling van de Nederlandsche Kultuurkamer. Het was een door de Duitse bezetter ingesteld instituut, waar alle kunstenaars, schrijvers, journalisten,

muzikanten, filmacteurs en podiumartiesten bij aangesloten moesten zijn om te mogen werken. Het was de bedoeling de pers en de kunstwereld onder controle te krijgen en waar nodig te censureren.

Om een beeld te krijgen van wat deze Kultuurkamer inhield, gaan we terug naar 22 september 1933. In Duitsland wordt daar de Reichskulturkammer opgericht door Joseph Goebbels, Hitlers propagandaminister. Ook de Nederlandse Kultuurkamer moest ten dienste staan van de bezetter en zijn nationaalsocialistische ideologie. Trefwoorden waren nationalisme, verbondenheid met land en volk, historisch besef, uitbannen van 'ontaarde, ongezonde, onnatuurlijke creativiteit' en een 'positief-Germaanse houding'. Aanmeldingen door Joden (zij die twee of meer Joodse grootouders hadden) of 'Joods-vermaagschapte' personen (zij die met personen van Joodse afkomst getrouwd waren), werden niet geaccepteerd, maar de president van de Kultuurkamer mocht ontheffing van die bepaling geven. De 'noodzaak' van de Nederlandsche Kultuurkamer werd verwoord door haar president, de NSB-ideoloog T. Goedewaagen: De nieuwe ordening, waar wij nu aan toe zijn, houdt in, dat de cultuurwerker weer een deel van het volk wordt. Wie, zonder dat zijn aanmelding bij de Kultuurkamer was geaccepteerd, toch artistieke arbeid verrichtte, riskeerde een boete van ten hoogste fl 29.500. Het Nederlandse overheidsbeleid ten aanzien van de kunst was sinds het midden van de 19e eeuw gebaseerd op Thorbeckes uitlating: 'Kunst is geen regeringszaak'. De nationaalsocialisten dachten daar anders over. Zij maakten kunst wel tot regeringszaak. De Kultuurkamer werd op 25 november 1941 bij verordening in het leven geroepen door Seyss Inquart, de Rijkscommissaris voor het bezette Nederlandsche Gebied. Op 30 mei 1942 werd de Nederlandsche Kultuurkamer geopend. Wat hield dit in voor onze harmonie St.-Caecilia?

In de oorlog moest elk orkest beschikken over een goedgekeurd repertoire om in het openbaar op te mogen treden. Elke culturele organisatie moest lid zijn van de Kultuurkamer en moest een zogenaamde ‘stijlvergunning’ hebben. Hiermee werd het bijvoorbeeld onmogelijk Amerikaanse muziek uit te voeren. In het verslag van de jaarvergadering van 16-5-1941 kun je tussen de regels door al lezen dat de harmonie van deze maatregelen op de hoogte is gesteld. We hebben het bericht in zijn geheel hier afgedrukt.¹

Harmonie St. Caecilia hield haar jaarvergadering in het Patronaatsgebouw. Na opening door den voorzitter den heer J. Holweg werden de notulen goedgekeurd. Hierna gaf de secretaris het jaarverslag. O.m. bleek dat door gewijzigde tijdsomstandigheden de activiteit der vereniging ten zeerste is belemmerd. Dit bleek ook reeds uit het financieel overzicht van den penningmeester. Bij monde van den voorzitter werd den directeur, den heer A. Koperberg, hartelijk dank gebracht voor de wijze waarop hij het corps in 1940 had gedirigeerd. Besloten werd in 1941 aan het concours te Doetinchem deel te nemen. Bij de gehouden bestuurverkiezing werd de heer J. Holweg (Manus) als secretaris gekozen.

Na de invoering van de Kultuurkamer november 1941 blijkt echter dat de harmonie St.-Caecilia zichzelf heeft opgeheven; zij weigerde zich bij de Kultuurkamer aan te sluiten. Er werden enkele instrumenten in beslag genomen, maar na de bevrijding kwamen deze terug.

Na de oorlog

‘Laten we deze vereniging onder leiding van de heer Koperberg financieel steunen’, zo riep voorzitter Olijslager na de bevrijding zijn R.K.W.V.-leden op. In september 1946 vierde zij haar 25-jarig bestaan als onderafdeling van de R.K.W.V. Ook behaalde zij dat jaar de eerste prijs tijdens het concours in Didam. Het corps telde toen 30 leden. Meester Koperberg was toen 57 jaar. Van die tijd weet oud-leerling Theo Visser zich het volgende voorval nog goed te herinneren. In 1944-1945 zat ik in de 6de klas van meester Koperberg. Het kwam

vaak voor dat hij tijdens het lesgeven op de lessenaar in slaap viel. Van lesgeven kwam dan niet veel meer; niet dat wij daar als leerlingen enige moeite mee hadden. Henny Bennink bevestigde dit verhaal en heeft deze mooie jeugdherinnering op papier gezet.²

Van september 1949 tot en met juli 1950 heb ik bij meester Koperberg, hoofd van de jongensschool aan de Varsseveldseweg in de zesde klas gezeten. Die klas telde ongeveer veertig jongens, allemaal van dezelfde leeftijd. Allen zaten in de zogenoemde kistbanken, drie rijen. Het viel mij op dat de knapste jongens van de klas vooraan in de eerste rij zaten en de minst knappe achteraan in de derde rij. Of we bewust in die volgorde door het hoofd der school in de banken waren gezet, weet ik niet. Indien zulks toch is geschied, behoorde ik tot de groep middelmatigen, want ik zat exact in het midden van de middelste rij. Bij slechts één vak stak ik in elk geval ver boven de middelmaat uit, het vak zang, tenminste voor zover je dat een vak kunt noemen. Koperberg wist dat, kende mijn stem; hij dirigeerde namelijk het jongenskoor, waar ik lid van was. Begin juli 1950 kregen we van alle vakken een proefwerk, meetellend voor het rapportcijfer, dus ook van het vak zingen, en nog wel een solo, nervositeit alom. Voor wat betreft dat vak lichtte Koperberg in korte bewoordingen toe wie met zingen moest beginnen en wie die zanger moest opvolgen. Gewoontegetrouw begon de eerste jongen in de eerste rij, dan, als die was uitgezongen, zijn buurman, dan de jongens in de banken erachter. Als de laatste zanger van de eerste rij zijn kunnen had getoond, begon de eerste van de tweede rij met zingen, enzovoort. Op die manier werd de ‘zang sleutel’ doorgegeven naar mijn klasgenoot in de allerlaatste bank van de derde rij. Toen ik aan de beurt was, zette ik het nogal plechtige lied ‘In ‘t Groene Dal, in ‘t Stille Dal, waar kleine Bloempjes bloeien’ in. De klas was tijdens het zingen muisstil. Na het zingen, dat door de vele solisten en de grote verscheidenheid aan liedjes een vol uur heeft geduurd, kreeg ik van mijn medeleerlingen tamelijk veel loftuitingen, iets wat eerlijk gezegd niet elke dag gebeurde. Tevens spraken ze de verwachting uit dat mijn rapportcijfer zeker

¹ Bron Graafschap bode Delpher krantenarchief

² Dank aan Henny Bennink voor zijn jeugdherinnering

het hoogste van de klas zou zijn. Hoe liep het af? Hoe Koperberg over mijn voordracht heeft gedacht, vooropgesteld of hij mij werkelijk heeft horen zingen, weet ik niet. In elk geval bleef hij onveranderd in slapende houding zitten. Nadat de laatste jongen in de derde rij zijn lied had gezongen, jawel, het Wilhelmus (gelukkig maar één couplet) en er een stilte aanbrak die qua lengte de stiltes tussen de liederen onderling ver overtrof, ontwaakte(?) de meester. Nu de waardering. Uiteraard werden de ruim veertig vocale uitvoeringen met een cijfer gehonoreerd. Edoch, Koperberg somde die, wat voordien altijd zijn gewoonte was geweest, niet op. Pas met het uitreiken van het laatste rapport kwamen wij daarachter. Wat bleek? Enig verschil in niveau van zingen had hij

klaarblijkelijk niet geconstateerd. Allen kregen een acht. Een vrij groot aantal klasgenoten vond dat onterecht. Tevens wendden zij zich tot Koperberg en maakten dat kenbaar, evenwel zonder resultaat. Een van hen vertelde na het mislukken van hun actie, een jongen die in de eerste bank van de eerste rij zat, juist tegenover de lessenaar van Koperberg: 'Ik denk dat hij het proefwerk zingen heeft aangegrepen om een uiltje te knappen.' Daar was iedereen het roerend mee eens.

Harmonie St.-Caecilia rond 1952. Op de voorgrond met de trommels v.l.n.r.: Hummelink, Bennie te Brake (Veugeltjen), onbekend en Frans van de Mosselaar. Zittend v.l.n.r.: Holweg (Fleert), Cornelis van Wijngaarden, Jan Holweg, meester Antoon Koperberg, Holweg (Manus), Holweg Fleert) Ten Holder (van 't Zand). Staande daarachter: met de grote trommel Bernard Berenschot, Alfons Gierkink, Gert Weikamp, Hein Bouwman, A. Hummelink met daarvoor Harry Hummelink, met trompet daarachter Bennie ten Holder, daar weer voor Jan Olijslager, met bril Harry Rouwhorst, schuin daarvoor Johan Hummelink, daarachter Herman Lurvink, Theo Buitink, Gert Oonk, Bronkhorst (Hofman), Buitink en tot slot met vaandel Jan Weeber. Staande achterste rij v.l.n.r.: met tuba Te Vruchte, Laurens Gierkink, Bennie Olijslager, Bennie Teunissen, Gert Bluiminck, onbekende, Jan Beuting, onbekende en met tuba Bernard Leemreize (Patronaatsstraat)
foto Collectie W. te Brake

Hotel Industrie

Tijdens de jaarvergadering van de R.K.W.V. in februari 1945 werd bekendgemaakt dat de vereniging tot instandhouding van een vereningsgebouw de nieuwe eigenaar was geworden van Hotel Industrie. Achter deze vereniging ging het oude bestuur van de R.K.W.V. schuil. Beheerder van het gebouw werd de heer H. Wildenborg. Voor de oorlog vonden alle activiteiten van de R.K.W.V. in het Patronaatsgebouw plaats. De harmonie oefende daar dus ook. Het Patronaatsgebouw was echter eigendom van de parochie, daarom werd er na de oorlog overgegaan tot de aankoop van Hotel Industrie. Voornaamste reden was het alcoholverbod in het Patronaatsgebouw. Door de oorlog waren de mensen mondiger geworden en vrijer om ook tegenover het kerkelijke bestuur voor zichzelf op te komen. Waarschijnlijk had ook het verzet tegen de bezetter aan die houding bijgedragen.

Ook het bestuur van de R.K.W.V. begreep dit en men wilde niet alleen maar een vereniging zijn voor de arbeider, maar ook bijdragen aan het sociaal en cultureel leven. Het voormalige hotel (van J.W. Kortbeek, gelegen aan de Dijkstraat) - waar nu het kantoor van Bonsen Reuling staat - werd het nieuwe gezicht van de R.K.W.V. De koopakte werd op 29 augustus 1945 ondertekend door H.G.J. Olijslager en H.J.A. Wildenborg van de R.K.W.V. en J.W. Kortbeek, voormalig eigenaar, onder het toeziend oog van notaris A.J. Hensen. Kosten voor de aankoop waren 56.300 gulden, inclusief de inboedel: piano, biljart, stoelen en tafels, glas- en aardewerk. De harmonie kreeg haar vaste oefenavonden in de grote zaal van Hotel Industrie. En nadien was er gelegenheid om een biertje te nuttigen of een kaartje te leggen.

De grote zaal van Hotel Industrie, nog voor de verbouwing van het toneel in 1949. De zaal is in gereedheid gebracht voor de repetitie van de harmonie. Opvallend zijn de drie schilderijen links, en achter de piano staat waarschijnlijk een prijzenbeker op tafel. Foto collectie Hummelink (Stieneman)

Tijdens de installatie van pater Celus Haarmans, de nieuwe geestelijk adviseur, werd op 17 januari 1947 ook de toen pas overleden vice-voorzitter van de R.K.W.V., A. Huinink herdacht. Niet alleen was hij vice-voorzitter geweest, maar ook jaren voorzitter van harmonie St.-Caecilia. In 1948 telde de harmonie 40 leden onder wie veel jongeren. In 1949 werd door het bestuur van de Katholieke Arbeiders Beweging (voorheen RKWV) financiële hulp gevraagd aan de leden; *‘Wordt lid of donateur van de harmonie om haar financieel gezond te maken, zodat zij haar werk kan blijven doen’*, was het motto. Op 19 maart 1951 kreeg de Harmonie uit handen van de heer H. Schenkelaar³ uit Eindhoven haar nieuwe instrumenten. De harmonie leverde een muzikale noot bij diverse gelegenheden, zoals een voetbalwedstrijd voor het Rode Kruis, de intocht van pater Ten Bosch en het Patroonsfeest van de K.A.B. Vanaf 1 september 1953 werd de Harmonie geleid door de heer Dijkhuis uit Haaksbergen, omdat de heer A.J. Koperberg wegens ziekte dit niet meer kon. Tijdens de jaarvergadering van de K.A.B. in 1954 vroeg voorzitter Herman Olyslager de leden om jaarlijks aan de harmonie 100 gulden te schenken, dit omdat zij een nieuwe dirigent had van buiten de plaats en deze reiskostenvergoeding kreeg. Aan deze vraag werd voldaan. Het blijkt toch al een moeilijk jaar te zijn, niet alleen op financieel gebied, maar ook doordat verschillende leden van de Harmonie voor de militaire dienst werden opgeroepen. In de periode 1950-1954 waren er namelijk 4748 Nederlandse militairen, afkomstig van de Koninklijke Landmacht, Koninklijke Marine en het Korps Mariniers, ingezet bij de strijd in Korea, van wie er 122 sneuvelden.

Protestactie om de subsidie van de gemeente

De K.A.B en het bestuur van de harmonie wachtten nog vergeefs op de subsidie van het gemeentelijke cultuurfonds, terwijl de harmonie wel overal voor werd ingezet. Het zijn de eerste tekenen dat de gemeente een eigen cultuurfonds heeft en bereid is subsidie te verlenen. Dit ging echter bepaald niet van harte. In 1952 had men de toezegging gekregen maar in 1954 had men nog geen stuiver van deze subsidie gezien. Het zou voor de vakbeweging een uitkomst zijn als de harmonie financieel op eigen benen zou kunnen staan.⁴ Na herhaald aandringen had men er in 1957 genoeg van. Er waren enkele vergaderingen vooraf gehouden, waarbij het er nogal heet aan toe was gegaan. Tijdens het Koninginnefeest werd besloten om hier niet aan mee te doen. Uit protest werd er geen muziek gemaakt die dag. Tjonge, tjonge wat een toestand was dat! Geen muziek tijdens het feest, dat was nog nooit voorgekomen. Het had echter wel effect: de subsidie werd gelijk toegekend en met terugwerkende kracht van vijf jaar uitbetaald.

Met enige woorden spreekt het bestuur van de KAB in 1955 zijn onrust uit over het grote verloop onder de leden in de harmonie. Vooral het opzeggen door een achttal goede trouwe muzikanten die al jaren goede krachten waren binnen de harmonie baart zorg. Het bestuur zegt hierover het volgende:

Wanneer wij hierover onze gedachten laten gaan dan valt het ons op, dat Lichtenvoordetal van goede muzikaal aangelegde personen telt, die echter geen lid van de harmonie zijn of willen worden. Als wij het in zijn geheel bekijken hoeveel mensen er al lid van onze vereniging zijn geweest dan blijkt dat hun aantal bijna even groot is als het huidige aantal leden, 36 in totaal.

Op de oorzaak van deze onvrede binnen de harmonie komen we straks nog terug.

³ H. Schenkelaar had in Eindhoven een fabriek voor het maken van blaasinstrumenten. Hier werden de instrumenten volledig gemaakt, puur handwerk. Deze blaasinstrumenten droegen allemaal de naam Schenkelaar. Een van de grote opdrachtgevers was het Nederlandse leger.

⁴ Elna 1955 tot 1957

Harmonie St.-Caecilia op 29 juni 1960 tijdens een muziekconкурс met het vaandel van de R.K.W.V. in de nieuwe blauwe uniformen. Gehurkt eerste rij v.l.n.r.: Holweg, Peter Callaars, J. Berenschot, J. van de Mosselaar, B. Fiering, Van de Berg (Driehoek), Jan Oonk, Wim Rouwhorst, Jopie te Plate, Frans Kolkman en Theo Knippenborg. Op de tweede rij zittend daarachter v.l.n.r.: Theo Beuting, H. Hummelink (Stieneman), J. Holweg (voorzitter), G. Nijs (dirigent), H. Rouwhorst, J. Holweg, Joh. Hummelink (Stieneman) en Gert Oonk. Staande derde rij v.l.n.r.: B. Berenschot, H. Holweg, Frans Weeber, Jan Hummelink, Gert Bleuminck, Gert Mellink, F. Hummelink (melkboer), Alfons Gierkink, G. Weikamp, Alfons Hummelink (Stieneman), Henk Weikamp, Hein Bouwmann, Lau Gierkink, Frans van de Mosselaar met trommel, Wim Oonk, Theo Oonk en Jan Wichman met vaandel. Vierde rij v.l.n.r.: B. Olijslager, J. Huinink, G. Venderbosch, J. Beuting (melkboer), H.Cuppers, B. ten Holder, W. van de Velde, Joh. Hummelink en B. Leemreise. Foto Collectie B.H.W. van Lochem

Harmonie St.-Caecilia in haar eerste uniform tijdens het bloemencorso van 1959. foto collectie B.H.W. van Lochem

De periode van dirigent Nijs

In 1957 ging een grote wens van de harmonie in vervulling. Pastoor A.P.M. Teunissen gaf het goede voorbeeld door het bedrag beschikbaar te stellen voor de aanschaf van één uniform. Dat was het startschot om de gehele harmonie van een uniform te voorzien; voorheen had men alleen een hoofddekseel op. Tussen 21 en 27 juli was de grote inzamelingsactie onder de Lichtenvoordse bevolking en tijdens het bloemencorso van 1957 liep de gehele harmonie in uniform. Ook behaalde men de eerste prijs op het concours in Doetinchem. Nadat de harmonie tussen 1953 en 1956 geleid was door de heer Dijkman uit Haaksbergen (mede door hem hadden enkele leden bedankt), kwam koordirigent Godfried Nijs in 1957 de harmonie dirigeren. Als leerling aan de muziekschool in Tilburg had hij in 1954 het dirigentenstokje van het kerkkoor van Koperberg overgenomen. Als ingeschreven toonkunstenaar werd hij dirigent van de harmonie. De op 14-10-1930 geboren

en getogen Lichtenvoordenaar trouwde in 1961 met Riet Rijers uit Westervoort en vestigde zich in de Middachtenstraat. Hij heeft meer dan 25 jaar als dirigent voor de harmonie gestaan. Maar, hoe goed de heer Nijs zijn harmonie ook bestuurde, de verhouding met de geestelijk adviseur van de K.A.B. pater Fortuin was een probleem. Eigenlijk kon de heer Nijs hier niets aan doen. En waar was het nu allemaal om te doen? Om de harmonie naar een hoger niveau te brengen zou ze moeten uitkomen in de landelijke klasse voor harmonieorkesten. In 1956 werd daarom gevraagd aan de toenmalige adviseur pater Copray of St.-Caecilia uit de katholieke federatie mocht stappen. Copray had hier geen problemen mee, maar de nieuwe geestelijk adviseur, pater Bertinus Fortuin, die op 25 oktober 1956 werd aangesteld, vond dit meteen bij zijn aanstelling niet goed en informeerde of dit wel was toegestaan. De zaak werd met de bond en de bondsadviseur de

*G.H.H. Nijs begin jaren vijftig
Foto's uit de collectie van familie Nijs*

Godfried en Riet op de kermis.

heer Zwanikken besproken en goed bevonden. De pater werd niet in zijn gelijk gesteld en de harmonie mocht uitkomen in de landelijke bond. Pater Fortuin is toen persoonlijk naar voorzitter J. Holweg gegaan met een briefje van de pastoor dat zij weer voor de r.-k. Bond moesten gaan spelen. Waarop J. Holweg antwoordde: *'We zijn nu zover dat we voor de landelijke bond uit mogen komen dat we dit niet meer terugdraaien'*. Vervolgens verbrak de pater alle banden met de harmonie met de woorden: *'Als men het katholieke geloof de rug toekeert dan heeft men ook geen geestelijk adviseur meer nodig'*. Over de relatie tussen de geestelijk adviseur pater Fortuin en de r.-k. Harmonie St.-Caecilia werd in het jaarverslag niet meer geschreven. Dat de harmonie vermeld stond in het verslag, betekende in ieder geval dat zij nog een onderdeel was van de K.A.B. Er diende zich echter opnieuw een probleem aan. Op 5 april 1962 verkocht de K.A.B. Hotel Industrie aan de Amstel Brouwerij N.V. Een cruciale blunder die voor veel onrust zorgde in het culturele leven van Lichtenvoorde. Niet alleen had de harmonie hier haar oefenruimte, ook de toneelvereniging en verder waren er uitvoeringen door de gymnastiekvereniging. Men kan rustig zeggen dat de 'Industrie' destijds het culturele hart van Lichtenvoorde

was. De nieuwe eigenaar en zijn uitbater J.J. Röttger hadden echter weinig interesse in deze verenigingen en besloten de grote zaal te sluiten. Hoewel de Harmonie de repetities snel kon hervatten in een lokaal van de Pastoor van Arsschool, ontstond er onverwacht een breuk tussen de harmonie en de vakbond. Doordat de harmonie in een neutrale federatie was komen te spelen, kwam ze op zichzelf staan. De vakbond voelde zich daardoor minder verplicht om financieel bij te springen en kon dit van de neutrale leden ook niet meer verwachten. Bovendien ontving de vereniging ook geld uit het cultuurfonds van de gemeente. De harmonie stond plotseling voor het eerst sinds 1915 op eigen benen, iets dat zeker niet makkelijk is geweest, aangezien de gemeente in die jaren ook niet de beste betaler was. Veel sympathie kreeg de harmonie wel vanuit de gemeenschap die bij elke actie weer gul in de buidel tastte.

Nog een kleine anekdote tot slot. In 1965 werd het 65-jarig bestaan gevierd. Voorzitter was in die tijd J. Holweg. Twee jaar later nam hij als voorzitter afscheid en bij de afscheidsreceptie overhandigde pater Fortuin hem een geschenk namens de K.A.B. De beide kemphanen namen afscheid van elkaar; de strijdbijl was blijkbaar begraven.

Foto gemaakt tijdens de afscheidsreceptie van J. Holweg in 1967 die de hand krijgt van B. Fortuin, rechts. Fotocollectie Erfgoed Centrum Achterhoek en Liemers.

Bericht van de dialectgroep

Door Nic Adema

Tijdens de laatste jaarvergadering van de oudheidkundige vereniging stelde een lid een vraag over het bestaan en de werkzaamheden van de werkgroep Dialect. Een van de leden van de werkgroep is daarop met de vragensteller gaan praten, maar deze vraag was ook een mooie aanleiding om in de periodiek over onze groep een stukje met wat nadere informatie te schrijven. Inderdaad, we hebben dus een werkgroep Dialect in de vereniging. Deze werkgroep heeft tien leden, afkomstig uit alle kerkdorpen. Twee wonen niet meer in de oude gemeente Lichtenvoorde. Eén lid komt uit Harreveld, één uit Lievelde, één uit Zieuwent, drie uit Lichtenvoorde en twee uit Vragender. We missen in feite nog leden uit Eefsele en Mariënvelde.

1. Maandelijkse bijeenkomsten

De dialectgroep belegt per jaar een tiental avondbijeenkomsten van 8 tot 10 uur bij een van de leden thuis. In december is er geen bijeenkomst en de laatste zondag van augustus gaan we traditioneel een dagje uit, samen met de partners. De kosten van de bijeenkomsten en het uitje worden uiteraard door de leden van de werkgroep zelf betaald.

2. Veldnamenboek

Enkele leden van de dialectgroep hebben meegewerkt aan het verzamelen van gegevens voor het Veldnamenboek van de vroegere gemeente Lichtenvoorde en twee leden waren ook nauw betrokken bij de afhandeling van de publicatie van het veldnamenboek. Zij hebben o.a. delen van de inleiding aangeleverd.

3. ECAL-vragenlijsten

Het Erfgoedcentrum Achterhoek en Liemers (ECAL) is de voortzetting van het vroegere Staringinstituut te Doetinchem. De dialectgroep krijgt van het ECAL maandelijks een lijst met woorden en/of uitdrukkingen en/of zinnen. Ook allerlei andere dialectinformanten uit onze streek krijgen deze vragenlijsten. Wij beantwoorden op de bijeenkomsten

de vragen die het ECAL daarover stelt. De antwoorden worden verwerkt in het 'Woordenboek van de Achterhoekse en Liemerse Dialecten', dat in delen wordt uitgegeven. De deeltjes hebben titels als: 'De MENS en zien wark' en 'De MENS en zien huus'. De delen samen beslaan al zo'n 1500 pagina's!

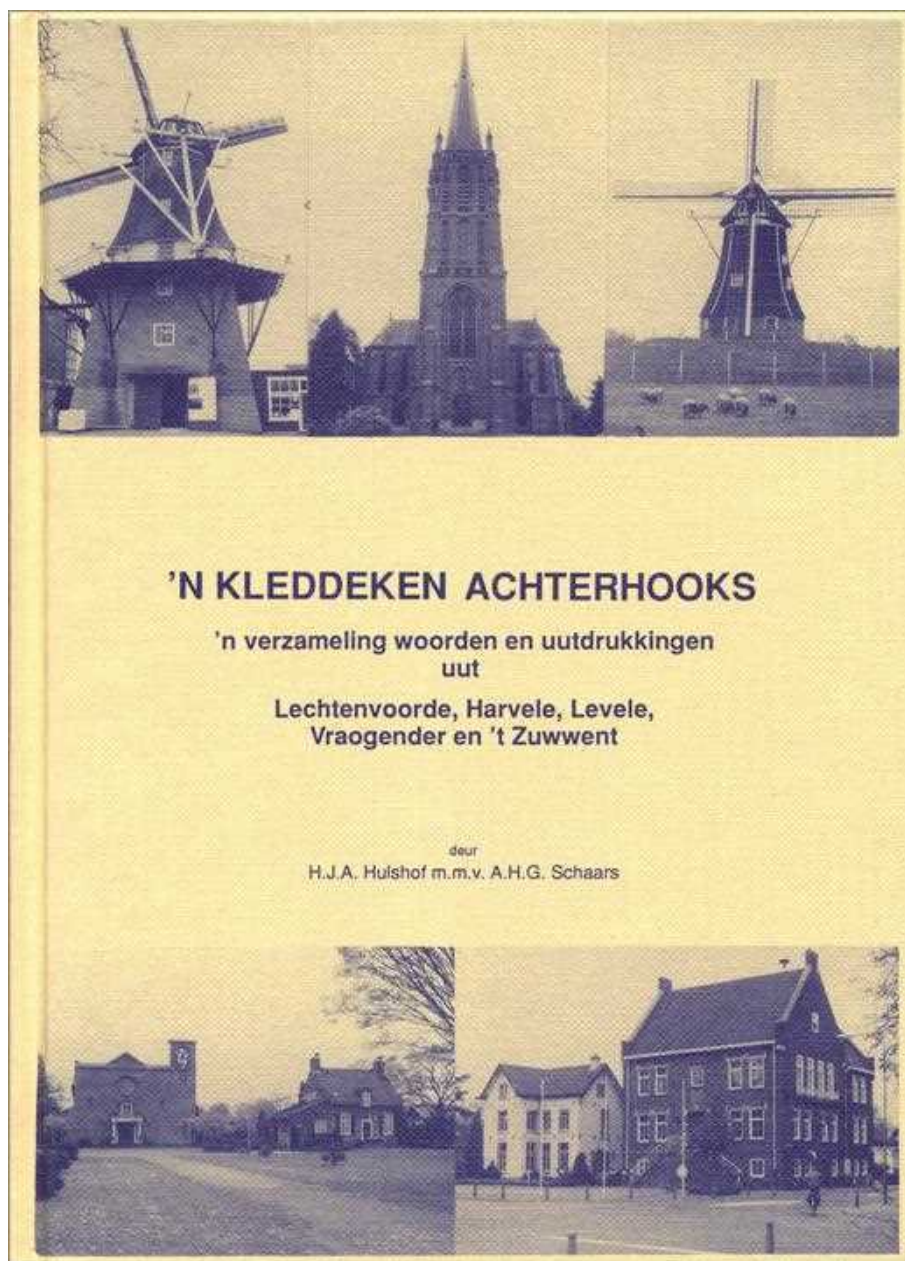
4. Woordenboek

In het verleden (1991) hebben leden van de dialectgroep meegewerkt aan het Lichtenvoordse woordenboek, '*n Kleddeken Achterhooks*'. Dit boek is na bijna dertig jaar wel aan een aanvulling toe. Tijdens onze maandelijkse bijeenkomsten werken wij dus ook aan een digitaal vervolg op het '*Kleddeken*'. Woorden waarvan wij het idee hebben dat ze aanvulling behoeven, nemen we daarin op. Woorden in het '*Kleddeken*' die volgens ons verder geen aanvulling nodig hebben, worden dus niet opgenomen. In de praktijk komt het erop neer dat wij bij veel woorden ook aangeven wat de woordsoort is. Het geslacht, het meervoud, de verkleinvorm, bijbehorende uitdrukkingen e.d. worden ook vermeld en bij werkwoorden geven we de vervoegingen. Ook nemen we typische verschijnselen van ons dialect op. Verder wordt aandacht besteed aan verschillen tussen het dialect van de kerkdorpen in de vroegere gemeente Lichtenvoorde. Wanneer de aanvulling klaar is, is niet te zeggen. We zijn nu bij de letter K.

De leden van de dialectgroep zijn allemaal lid van de oudheidkundige vereniging, maar wij vinden ons dialect niet iets dat al verdwenen is in de historie. Sterker nog: het speelt juist in onze omgeving (nog steeds) een grote rol als de dagelijkse omgangstaal. Al spreekt de jeugd steeds meer een heel ander soort dialect dan de ouderen, toch blijft datzelfde dialect invloed behouden op het taalgebruik van de jeugd. Denk maar eens aan het accent en de woordkeus, waaraan je Achterhoekers, ook de jongeren, kunt herkennen.

Het oude dialect verandert echter wel erg snel! Wie kent of gebruikt bijvoorbeeld nog woorden als, *eide*, *hennekenfuuks*, *smetteweggens*, *smoks*, *slok* en *snoopat*? Daarom is het volgens ons ook van belang nu nog een en ander van het oude vast te leggen.

Het is niet onze bedoeling met die aanvullende woordenlijst een soort doods-kist voor het dialect te timmeren, maar veeleer willen we een hoeveelheid taal vastleggen, waarmee men in de toekomst onderzoek kan doen over zaken als taal/dialectverandering e.d.

Voorzijde van het vermaarde woordenboek 'n Kleddeken Achterhooks uit 1991/1992.

Voorbeelden

Hier volgen enkele voorbeelden van onze werkwijze. In het ‘*Kleddeken*’ staat o.a. niet het woord ‘konte’. In onze aanvulling nemen wij dat woord wel op omdat er ook typische uitdrukkingen bij horen. Het woord ‘koo’ daarentegen staat wel in het ‘*Kleddeken*’,

maar volgens ons ontbreekt daarbij een aantal uitdrukkingen en gezegdes. Wij geven bij dat woord extra informatie. In de hieronder uitgewerkte voorbeelden blijken de verschillen.

Het ‘*Kleddeken*’ pag. 66:

KOO – koe. “dizze koo steet dreuge”.

In onze aanvulling wordt dat:

koo v ~ne (het mv is meestal *beeste*), *keuken*: koe; *de leste koo döt ‘t hekke too*: de laatste doet de deur dicht (maakt het werk af); *ne koo vegèt dat (z)e kalf is ewes*: oude mensen vergeten vaak dat ze jong zijn geweest; *wee recht um ne koo, gif der ene too*: rechtzaken zijn duur; *beeste vezékern, is ne koo toogeevn*: het verzekeren van de veestapel kost een koe per jaar (is duur); ‘*Toh, rie:gt ow*’, *zei de boer en had maor ene koo op stal*; letterlijk: ‘Vooruit, ga in een rij staan’, zei de boer en hij had maar één koe op stal; *zei-spreuk om hoogmoed te benoemen*

Een voorbeeld van een nieuw woord in onze aanvulling van het ‘*Kleddeken*’:

konte I. v *kontn, köntjen*: kont, achterwerk, achterste deel; ‘*t is altied wat: gin jök an de konte, dan wal jök an ‘t gat*: er zijn altijd problemen; *dan hef (krig) ow köntjen karmisse*: dan krijg je billenkoek (waarschuwing); *wat dén in de kop hef (krig), hef e neet in de konte*: wat dié in zijn hoofd heeft, zal gebeuren; *bi-j kop en konte kriegn*: stevig aanpakken; *al zit de kop ok an de konte, at e maor geld hef*: al is hij aartslelijk, hij heeft geld (is een goede huwelijkspartij); *de konte vol hebn*: dronken zijn; *dat is (mi-j) gin konte weerd*: dat is (vind ik) waardeloos;
II. bv.nw, bijw.: waardeloos; dat is konte!: dat is waardeloos!
-konte (of –gat): als laatste deel van samenstelling met een werkwoordsvorm als eerste deel; het duidt een persoon aan met een bepaalde opvallendheid of eigenschap: *kroep/konte* (ook *kroep/gat*): druk beweeglijk persoon; *driet/konte*: iemand die veel winden laat; *snoop/konte*: iem. die veel snoept, *klep/konte* (zie aldaar)

Historisch geïnteresseerden, dus ook leden van een oudheidkundige vereniging, zullen bij lezing en onderzoek van in oude, geschreven taal van gewone mensen regelmatig ‘dialectismen’ aantreffen, bijv. in oude brieven, rekeningen en notulen van besturen en vergaderingen. Voor sommige van die teksten is het dus handig als de moderne lezer/onderzoeker ergens kan opzoeken wat een woord (in het dialect) betekent.

Hieronder volgen twee korte voorbeelden van ‘dialect’ dat ik in oude, persoonlijke teksten, in een 18e eeuwse administratie van de Grolse Armenkas tegenkwam:

1795 3 februari: *Aan Garrit Jan Roumaet tot het verheenkleden van Benne Lenderink.*

‘*Verheenkleden*’ wat is dat? De schrijver in 1795 kende dit woord wel in zijn dialect en heeft dat hier ‘verhollandst’. Iemand die nu deze 18e-eeuwse tekst leest en wil begrijpen, zal dat dus alleen goed kunnen, als hij of zij enige kennis heeft van het dialect. Die is in dit geval te vinden in het ‘*Kleddeken*’ op pag. 133: *verhaenekleden*. In de geciteerde tekst uit 1795 wordt dus gemeld

dat G.J. Roumaet voor het afleggen van het lijk van een arme vrouw, Bene Lenderink genaamd, een bedrag aan geld gekregen heeft. Hij had die vrouw voor haar overlijden ook al in zijn huis verzorgd.

Een ander voorbeeld uit die administratie van de Grolse Armenkas:

1792 22 juli: Aan Jannes te Hofsteede om sijn **kluin** in te **vaeren**.

Wat betekenen hier de woorden **kluin** en **vaeren**? In het ‘*Kleddeken*’ staat op pag. 64 dat het woord *kluun*, turf betekent. **Kluin** zal hier een verhollandsing zijn van het dialectwoord *kluun*. En **vaeren**? Waar werd, behalve op de Grolse gracht, in onze omgeving gevaren? **Vaeren** zal dus wel een verhollandsing zijn van *veuren* hetgeen volgens het ‘*Kleddeken*’ betekent: ‘*met paard en wagen of kar vervoeren*’ (pag. 136). Er staat dus dat J. te Hofsteede in 1792 (omdat hij arm was) al in juli geld van de Armenkas gekregen heeft om zijn voorraadje turf voor de winter te laten brengen. Die Jannes zal wel geen paard of os gehad hebben. Die trekkracht moest hij huren.

Spelling van dialect

In bovenstaande voorbeelden komt meteen ook het probleem van de spelling aan de orde. Hoe moet je iets schrijven in het dialect? Is het bijvoorbeeld *Proat stroat of Praot straote*? Is het *veur’n of veuren*? En bestaat er wel een officiële spellingsafspraken voor de dialecten? Die is er zeker: voor het Achterhoeks geldt de zogeheten WALD-spelling. In de dialectgroep proberen we ons daaraan te houden.

De WALD-spelling is het geheel van spellingsafspraken dat gebruikt wordt in het **Woordenboek van de Achterhoelkse en Liemerse Dialecten**. Soms blijkt het echter moeilijk te zijn je aan die regeling te houden. Omwille van de uitspraak moet je er af en toe wel van afwijken. Dat doen we dus ook in onze aanvulling van het ‘*Kleddeken*’. Omdat het dialect zo snel verandert, is aandacht voor de juiste uitspraak volgens ons heel belangrijk.

Vandaar af en toe een afwijking van de WALD-spelling.

Wat betreft de klank en de uitspraak zou het, vooral met het oog op de toekomst, nuttig zijn om nu veel gesproken teksten van veel verschillende sprekers op de band op te nemen. Maar, als we de gesprekken tijdens de bijeenkomsten van de dialectgroep zouden opnemen, en als deze opnames bekend werden, dan kregen we waarschijnlijk veel te veel meldingen. Iedereen zou dan immers ook kunnen horen hoe gezellig onze avonden zijn.

Namens de dialectgroep

Nic Adema
Frans Bonnes
Antoon Hulshof

Een Hemonyklokje in de angelustoren van de Bonifatiuskerk te Lichtenvoorde

Door Henk Hanselman

Inleiding

In de angelustoren, een klein torentje op het dak van de St.-Bonifatiuskerk, hangt al sinds jaar en dag een eeuwenoud klokje van de beroemde klokkengieters François en Pieter Hemony. Zij stonden bekend om het feit dat ze klokken op toon konden gieten. Voor een beiaard, ook wel carillon geheten, is dat natuurlijk belangrijk. Het klokje in de angelustoren is misschien afkomstig uit een carillon; het heeft dan ook een mooie heldere klank. Het werd in Lichtenvoorde vroeger op zondagen, tijdens de hoogmis, ‘geklept’. Oudere Lichtenvoordenaren zullen zich dit nog herinneren.

Randschrift

Op de klok staat het randschrift:

**ANNO DOMINO MDCLI F: ET P:
HEMONY ME FEC ZVTPHANLÆ ▪**

Vrij vertaald uit het Latijn staat er: In het jaar onzes Heren 1651 hebben F. en P. HEMONY mij te Zutphen gemaakt. Het klokje weegt 120 kg. Bij de klokkenvordering door de Duitsers in de Tweede Wereldoorlog bleef het wonderwel onopgemerkt, misschien is het met opzet verborgen gehouden. Het wordt althans niet genoemd in de lijsten van ‘geroofde’ klokken.

Een angelustoren is genoemd naar de klok die er in hangt: de angelusklok, meestal de kleinste klok van een luiwerk. De angelusklok luidde driemaal per dag om de zes uur en was een oproep tot het bidden van het angelusgebed (de engel des Heren). In Lichtenvoorde is nog dagelijks een angelusklok te horen.

Het randschrift op het klokje

François en Pieter Hemony

Wie waren deze klokkengieters, de broers François en Pieter Hemony?

François werd omstreeks 1609 en zijn broer Pieter in 1619 in Levécourt in Lotharingen geboren.

Die streek was bekend om de vele klokkengieters, velen waren familie. Ook de Winterswijkse klokkengietersfamilie Fremy kwam uit deze streek.

Kerkklokken werden vroeger vaak ter plaatse bij de kerk gegoten en daarom trokken klokkengieters jaarlijks vanuit Lotharingen rond Aswoensdag weg naar verre dorpen en steden om er in de zomer kerkklokken te gieten. Rond Allerheiligen keerde men dan weer terug naar huis.

Lotharingen is lang oorlogsgebied geweest, ook in de 17e eeuw kwamen regelmatig oorlogen voor.

Reden voor de broers om in 1634 hun geboortestreek definitief te verlaten. François

zal zich dan na een aantal jaren in Zutphen vestigen.

In 1642 kreeg hij van het stadsbestuur van Zutphen de opdracht een beiaard te maken voor de nieuw gebouwde Wijnhuistoren. Het werd zijn eerste klokkenspel dat hij samen met zijn broer Pieter zou gieten.

Dit carillon werd het begin van hun roem. Om een goed klinkend klokkenspel te maken moet je niet alleen een goed bronsgieter zijn maar ook over de vaardigheid beschikken om de juiste klokvorm te maken en de kennis om de tonen onderling zuiver af te stemmen. Zij waren in die tijd de enigen die dit zo zuiver konden. Na die opdracht van de stad Zutphen volgden opdrachten voor carillons in de torens van vrijwel alle belangrijke steden in Nederland en Vlaanderen. Nog dagelijks speelt in de Utrechtse Domtoren het carillon van de Hemony's uit 1664.

Het klokje wordt niet meer geklept of geluid. Het zou mooi zijn als bij gelegenheden de bijzondere klank weer gehoord kon worden. Foto: Bennie Harbers

Het Lichtenvoordse klokje

Toen in 1913 de nieuwe St.-Bonifatiuskerk was gebouwd, werd het klokje in de angelustoren geplaatst. Daarvoor had het al dienst gedaan als één van de twee luidklokken in de oude Waterstaatskerk uit 1819.

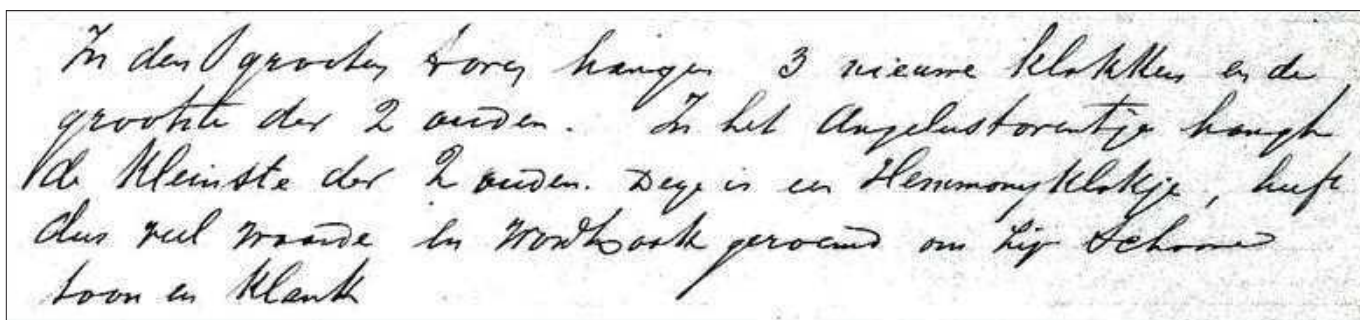
In september 1913 schrijft Pastoor Sanders in zijn memorieboek:

“In den grooten toren hangen 3 nieuwe klokken en de grootste der 2 ouden. In het angelustorentje hangt de kleinste der 2 ouden. Deze is een Hemonyklokje, heeft dus veel waarde en wordt geroemd om zijn schoone toon en klank.”

Uit deze tekst blijkt duidelijk dat het klokje al in de negentiende eeuw zijn klank over Lichtenvoorde heeft uitgestrooid. Misschien maakte het ooit deel uit van een verdwenen carillon en heeft het kerkbestuur de klok uit de ‘voorraad’ van een klokkengieter (of opkoper) gekocht. Van de Hemony’s is bekend dat zij in 1651 klokkenspelen voor achtereenvolgens

de Utrechtse Nicolaïkerk, de Eusebiuskerk in Arnhem, de Jacobikerk in Utrecht en de Amsterdamse Beurs (tegenwoordig in de Munttoren) hebben geleverd. Deze klokken kunnen alle ter plaatse gegoten zijn, maar ook in Zutphen¹. Dat laatste is echter niet zeker. We mogen aannemen van wel, gezien het jaartal 1651 en de plaatsaanduiding Zutphen op de klok.

De beiaarden van de Nicolaïkerk, en de Munttoren zijn nog nagenoeg compleet. Het carillon van De Eusebiuskerk in Arnhem is in 1944 bijna geheel verloren gegaan. Van het carillon van de Jacobikerk in Utrecht weten we dat het tijdens de storm van 1674 ook bijna geheel is vernietigd. Enkele klokken hebben de ramp echter overleefd en zijn als luidklokken verkocht. Misschien dat het Lichtenvoordse klokje daar vandaan komt. Vooralsnog blijft het een raadsel. Een interessante puzzel om nog eens op te lossen.

De handgeschreven tekst van Pastoor Sanders in het memorieboek van de parochie.

Bronnen:

1. Liber memorialis 1905-1949 St.-Bonifatiusparochie Lichtenvoorde.
2. André Lehr: De klokkengieteners François en Pieter Hemony, Asten, 1959.
3. Van paardebel tot speelklok. De geschiedenis van de klokgietkunst in de Lage Landen, Zaltbommel, 1971.
4. W. Th. M. Frijhoff e.a., Geschiedenis van Zutphen, Walburgers, 1989.
4. Jan Kuipers, Adviezen voor luidklokken & torenuurwerken.
5. Met dank aan Nic. Adema voor aanvullende informatie.
6. Foto's auteur, tenzij anders vermeld.

¹ Hemony had in Zutphen, tussen 1640 en 1664, het voormalige Isendoornklooster, met 14 schoorstenen en een ‘panoven’, in gebruik als klokken- en geschutsgieterij. Het gieterijbedrijf zorgde voor grote economische bloei.

Ambtsdragers in de heerlijkheid Lichtenvoorde anno 1777

Door Martin Huinink

In vroeger eeuwen was Lichtenvoorde een heerlijkheid. Heerlijkheden waren gebieden waar een heer zogenaamde ‘heerlijke’ rechten had en waar hij vaak, maar niet altijd, ook grond in eigendom had. De heerlijke rechten werden afgeschaft in 1795.

De rechten van een heer, zoals die tot 1795 bestonden, konden per heerlijkheid verschillen. Eén van de rechten van de heer was doorgaans het mogen benoemen van allerlei functionarissen. Dat was een belangrijk recht, omdat dit ook met zich bracht dat de heer daardoor inkomsten uit rechtspleging en het opleggen van boetes kon verkrijgen. In dit artikel wordt ingegaan op de functionarissen die er waren in de heerlijkheid Lichtenvoorde. Een heerlijkheid kon worden vererfd, gekocht of verkocht. Een rijke edelman of burger kon dus een heerlijkheid kopen. Het gebeurde zelfs dat steden heerlijkheden kochten om op die manier in naburige gebieden zeggenschap te krijgen. In 1776 kocht prins Willem V van Oranje-Nassau de heerlijkheden Borculo en Lichtenvoorde van de Poolse prins Adam Czartorisky en zijn vrouw Isabella, rijksgravin van Flemming. Isabella had de beide heerlijkheden geërfd van haar vader, Georg Detlof, rijksgraaf van Flemming.

De onderhandelingen voor de verkoop waren namens Willem V gevoerd door Andreas Ardesch en Jan Carel van der Borch. Beiden waren lid van de Nassause Domeinraad, het college dat de bezittingen van de familie Van Oranje-Nassau beheerde. Ardesch en Van der Borch stelden in 1777 een gedetailleerde beschrijving op van de heerlijkheden Borculo en Lichtenvoorde. Ook inventariseerden zij welk onroerend goed, zoals pachtboerderijen, de nieuwe heer had verkregen en wat de verdere rechten waren van de heer. Die rechten konden immers per heerlijkheid verschillen. Bovendien waren er ook nog allerlei plaatselijke gewoonten, bestaande rechten en afspraken, waarmee ook een nieuwe heer rekening moest houden.

Het gericht van de heerlijkheid Lichtenvoorde

Het gericht bestond uit een richter en twee keurnoten of assessoren en een landschrijver. Zij werden allen benoemd door de heer van de heerlijkheid. Het gericht was belast met het dagelijks bestuur van de heerlijkheid. Ook moesten richter en keurnoten, met assistentie van de advocaat-fiscaal, jaarlijks de beken en sloten schouwen.

Het gericht had ook een notariële functie. Men kon er bijvoorbeeld terecht voor het laten opmaken van akten, bijvoorbeeld bij de koop en verkoop van onroerend goed, of voor het opmaken van testamenten.

Het gericht had tevens een functie als rechterlijke instantie. Het gericht oordeelde volgens het landrecht en was bevoegd te oordelen over strafrechtelijke zaken en over burgerlijk recht voor zover dit niet was opgedragen aan het Provinciaal Hof te Arnhem of aan Gedeputeerde Staten van de graafschap Zutphen. Van de Lichtenvoordse vonnissen kon men in beroep gaan bij het Provinciaal Hof in Arnhem, als het ging om een financieel belang van ten minste 100 gulden.

De richter, tevens landschrijver

De richter was niet alleen voorzitter van het gericht maar hij had ook eigen taken en verantwoordelijkheden binnen de heerlijkheid. Hij moest bijvoorbeeld er op toezien dat de wegen binnen de heerlijkheid behoorlijk werden onderhouden door de ingezetenen. De landschrijver was de griffier van het gericht en hij was bevoegd om officiële stukken op te maken en afschriften daarvan af te geven.

Het ambt van richter en het ambt van landschrijver werden in Lichtenvoorde aanvankelijk door verschillende personen bekleed. Later werd in Lichtenvoorde in beide ambten één persoon benoemd vanwege de geringe inkomsten uit beide ambten afzonderlijk. Beide ambten werden in 1777 bekleed door de rechtsgeleerde mr. Gerhard

Lucas Schalen. Ardesch en Van der Borch hadden navraag gedaan naar zijn inkomsten. De vaste inkomsten bleken te bestaan uit het vrije gebruik van het 6e en 7e perceel bouwland op den Hoff Esch en van den Grooten Hoff aen den Dijk en verder uit 12 vimmen rogge en 12 vimmen havergarven. Als richter had de richter/landschrijver ook nog recht op een 1/3 deel van de door het gericht opgelegde boetes. De opbrengsten voor het opmaken van akten bleken gemiddeld niet meer dan 200 gulden per jaar te bedragen. De beide domeinraden concludeerden dat het richtersambt en het landschrijversambt niet van groot financieel belang waren.

De advocaat-fiscaal

De advocaat-fiscaal was degene die namens de heer als openbaar aanklager optrad. Hij trad ook op als het ging om fiscale aangelegenheden. In 1777 was mr. J.C. Evers uit Bredevoort advocaat-fiscaal. Hij had recht op 1/8 deel van de geldboetes. Voorheen had Evers ook recht op vergoeding van zijn verteringen ten laste van de partij die een procedure had verloren maar in een nieuw Gelders reglement was bepaald dat de advocaat-fiscaal werd geacht binnen zijn ambtsgebied te wonen. Daarom kon Evers

geen aanspraak meer maken op een vergoeding van zijn verteringen. Evers verzocht daarom aan Ardesch en Van der Borch om een vast jaarlijks traktement. Ardesch en Van der Borch gingen hierin echter niet mee en adviseerden in hun rapport om dit verzoek af te wijzen.

De voogd

Ardesch en Van der Borch rapporteerden dat Lichtenvoorde slechts één voogd had. Ook de voogd werd door de heer benoemd. In 1776 was Tobias Resing voogd van Lichtenvoorde. De voogd was onder meer belast met politietaken. Hij had bijvoorbeeld het toezicht op stroperij. Hij arresteerde criminelen en trad op als de gevangenenbewaarder. Ook behoorde het tot zijn taken om veroordeelde criminelen naar de executieplaats te laten brengen. Executies vonden plaats in aanwezigheid van de richter, de keurnoten en de advocaat-fiscaal en van de ingezetenen die door de voogd opgeroepen werden om op de plaats van de executie 'de kring te sluiten'. Ook behoorde het tot zijn taken om dagvaardingen uit te reiken en vonnissen en aktes te betekenen. Hij werd ook wel gevraagd om bij gerechtelijke procedures als vertegenwoordiger van een partij op te treden. De voogd had gratis een

Het wapen van richter Burman op één van de ramen in de Johanneskerk. Zijn grafsteen, voor de preekstoel, draagt als inscriptie:

ANN01647 DEN? NOVEMBER IS DER EHRNVEST HENGERIUS BURMAN RICHTER TO LECHTEHVORDE UNO LANDTSCHBEIBER DER HOCHHEIT MIS IN OEN HEEREH ENTS LAPEN.

Foto Henk Hanselman

woning ter beschikking. Daarnaast genoot hij de inkomsten van zeven percelen land, een hooi- en een koeweide en kreeg hij 12 voeren turf. Hij kreeg jaarlijks nog een vast bedrag van in totaal ongeveer 50 gulden en 1/10 deel van opgelegde boetes. Het deel dat overbleef na aftrek van het 1/10 deel van de voogd, het 1/8 deel van de advocaat-fiscaal en het 1/3 deel van de richter was voor de heer. De heer kreeg dus bijna de helft van de opgelegde boetes.

De ondervoogd, tevens nachtwaker en schutter

De voogd werd geassisteerd door een ondervoogd, die geen vaste beloning kreeg. In 1777 was ene Berend Wameling ondervoogd en tevens nachtwaker en schutter. Het was de taak van de nachtwaker om 's nachts in de stad te waken tegen brand en criminaliteit. De taak van de schutter was het om onbeheerd aangetroffen vee op te vangen en in een schutschot onder te brengen.

De armenjager of bedelvoogd

Ook de aanstelling van de armenjager of bedelvoogd was een bevoegdheid van de heer. De armenjager had als taak zwervers en vagebonden uit de heerlijkheid te weren. De armenjager in 1777 was de in 1750 benoemde Jan Buijninck. Zijn jaarlijkse beloning werd opgebracht door de inwoners van de buurschappen en bestond uit 14 molder, 3 schepels en een half spint rogge.

De ontvanger van de verpondingen

In de heerlijkheid Lichtenvoorde was er één ontvanger van de verpondingen. In 1776 was dat Johan Valentijn Freij, afkomstig uit Hessen-Kassel. Zijn ambt werd echter feitelijk waargenomen door zijn neef Severijn Huijninck. De ontvanger moest er voor zorgen dat de aan het Kwartier van Zutphen verschuldigde belasting werd geïnd en werd overgedragen aan Zutphen. Hij kreeg dan een kwitantie, die hij aan de richter, als vertegenwoordiger van de heer, moest laten zien. Want de heer had de ontvanger benoemd en was voor diens eventuele nalatigheid aansprakelijk. De ontvanger moest daarom ook bij aanvang van zijn werkzaamheden

zekerheid stellen ten behoeve van de heer. Hij kon dat bijvoorbeeld doen door grond in pand te geven. De totale belastingopbrengst voor de gehele heerlijkheid Lichtenvoorde bedroeg in die jaren niet meer dan 2404 guldens, 6 stuivers en 11 penningen. De belastingplichtigen betaalden daarbij nog een toeslag van 5%, bestemd voor de ontvanger. Dat bracht dus jaarlijks ongeveer f 120 op. Severijn Huijninck betaalde hiervan f 100,- aan Freij. Daarnaast ontving de ontvanger van de heer nog 6 guldens en 6 stuivers voor schrijfbenodigheden. En hij ontving van de heer en de overige geërfden ook nog 4 penningen per gulden van de gewone verpondingen, zonder dat echter duidelijk was waarop deze betaling berustte. Een gulden = 20 stuivers = 320 penningen. Die 4 penningen per gulden kwam dus neer op $4/320 = 1,25\%$.

De stadsrentmeester

Het stadje zelf had ook nog wat inkomsten en uitgaven. De jaarlijkse inkomsten en uitgaven bedroegen niet meer dan ongeveer 35 guldens. Om deze inkomsten en uitgaven te verantwoorden was door de heer een stadsrentmeester aangesteld. Die moest een keer per drie jaar verantwoording afleggen aan de richter en de rotmeesters. Hij kreeg daarvoor twee zilveren ducatonen (1 ducaton = 3 guldens en 3 stuivers) per jaar. In 1777 was keurnoot Ambrosius Tongerlo aangesteld als stadsrentmeester.

De rotmeesters

Het stadje Lichtenvoorde was verdeeld in zes zogenaamde rotten en over elk rot was een geschikt persoon uit de burgerij als rotmeester aangesteld. Als er een vacature was, benoemde het gericht met de vijf resterende rotmeesters een nieuwe rotmeester. De zes rotmeesters werden beschouwd als de vertegenwoordigers van de hele burgerij. Zij hielden met de richter toezicht op het brandgereedschap (de brandspuit), het onderhoud van de bruggen in de stad en in De Dijk en van het school- en poorthuis. Om de drie jaar hielpen zij bij het opnemen van de rekening van de stadsrentmeester. En zij moesten de burgers oproepen om mee te werken aan het repareren van de wegen.

De gildemannen

Lichtenvoordehaddriemarkenofboerschappen: Lievelede, Vragender en Zieuwent/Harreveld. De marken werden gevormd door de geërfden, de eigenaren van erven binnen de betreffende marke. De heer van Lichtenvoorde was als de erfmarkenrichter voorzitter van elk van die drie marken. De heer van Lichtenvoorde liet zich doorgaans door de richter vertegenwoordigen bij de markenvergaderingen. Binnen elke marke stelde het gericht gildemannen aan. Er waren vier gildemannen in de marke Zieuwent/Harreveld, vier in de marke Lievelede en twee in de marke Vragender. Deze gildemannen moesten er vooral over waken dat geen inbreuk werd gemaakt op de rechten van hun marke. Onder toezicht van de richter moesten zij er ook zorg voor dragen dat de openbare wegen in hun marke door de inwoners werden onderhouden en zo nodig werden gerepareerd. En bij bijzondere gelegenheden kon aan hen worden gelast om de inwoners op te roepen, in het bijzonder ook om gevangen genomen criminelen te bewaken en om ‘de kring te sluyten bij het doen van criminele executien’.

De predikant

Het recht om de predikant te benoemen berustte ook bij de heer. In 1777 was ds. Jagerinck predikant in Lichtenvoorde. De Nederduits-Gereformeerde Kerk was Staatskerk. Kerk en Staat waren indertijd nog niet gescheiden. De predikant genoot een jaarlijks traktement van 475 guldens uit de geestelijke goederen van de Graafschap Zutphen plus vrije bewoning van het pastoriehuis. De predikant moet de pastorie wel zelf onderhouden. Daarnaast had hij nog recht op 7 gulden en 10 stuivers classisgeld.

De kerkmeester

Ook de kerkmeester werd door de heer aangesteld. De kerkmeester was belast met de administratie van de eigendommen en de inkomsten van de kerk. Hij kreeg hiervoor een jaarlijkse beloning. Het toezicht op de kerkelijke administratie berustte bij de richter en de keurnoten. In 1777 was Severijn Hesseling als kerkmeester aangesteld. Hij maakte aanspraak op een jaarlijks traktement van 6 guldens.

De koster, schoolmeester en voorzanger

Severijn Hesseling was tevens aangesteld als koster, schoolmeester en voorzanger. Als koster profiteerde hij van de jaarlijkse inkomsten van enige stukken land. Die inkomsten hieruit bedroegen 20 gulden per jaar. Voor het luiden van de klok ‘s avonds ontving hij 3 gulden, 3 stuivers en als schoolmeester ontving hij van het Kwartier van Zutphen een jaarlijks traktement van 25 gulden en het gebruik van enige stukken land met een jaarlijkse waarde van 15 gulden.

De organist

Ook de organist van de kerk werd door de heer aangesteld. In 1777 was Severijn Huijninck senior de organist. Zijn jaarlijkse beloning bedroeg 15 guldens.

Ambtsdragers in de heerlijkheid Lichtenvoorde vóór 1777

Tot zover het rapport van Ardesch en Van der Borch uit 1777. Ook uit oudere documenten blijkt iets van de gang van zaken met betrekking tot de functionarissen in Lichtenvoorde.

Bekendmaking van de benoeming van twee armenjagers anno 1694

(naar het originele document)

De richter Christiaen Stumph laat hierbij weten aan alle ingezetenen van deze heerlijkheid Lichtenvoorde, dat op 17 februari tot armenjagers in deze heerlijkheid zijn aangesteld Berendt te Veluwe en Berendt aen de Steege.

En in verband daarmee wordt aan alle ingezetenen van deze heerlijkheid aangezegd, dat zij genoemde armenjagers zullen moeten assisteren bij het verdrijven, ook als deze zich te weer mochten willen stellen en in geval van nood de een of andere vagebond bij de kop willen vatten om in handen van de officier te brengen. Dit op straffe, zoals bepaald in de plakaten. Waaraan een ieder zich kan houden. Lichtenvoorde den 22 April 1694

Christiaen Stumph

(Het originele document is te vinden op www.oudheidkundelichtenvoorde.nl onder <LINKS>)

Het wapen van de families Stumpf en Van Diemen boven de voordeur van het Hof.

Een onbekwame voogd anno 1669

In 1669 kreeg Jan Planten, de toenmalige voogd van Lichtenvoorde, een schriftelijke waarschuwing van de heren Boecop en Huijgens, leden van de Nassause raad. De Nassause raad beheerde de bezittingen van de familie Van Nassau-Siegen. In 1669 waren de heerlijkheden Borculo, Wisch en Lichtenvoorde in het bezit van Maria Magdalena van Limburg-Stirum, weduwe van de vorst van Nassau-Siegen. Zij had deze bezittingen geërfd van haar vader Georg-Ernst van Limburg-Stirum.

Het papier is deels vergaan, de inkt is deels verbleekt en de tekst is hier en daar moeilijk te ontcijferen maar de strekking is wel duidelijk. Planten moest “sich wachten van dronckenschap” en dient “sich te dragen conformsjne commissie”, met andere woorden: hij moest zich hoeden voor dronkenschap en zich gedragen overeenkomstig zijn ambt. Gevolgd door de waarschuwing dat Boecop en Huijgens anders niet zouden nalaten Plantens “comportementen te renqforteren”, dus om zijn

gedragingen recht te zetten. De waarschuwing werd op 22 januari 1669 geïnsinueerd (uitgereikt) door Evert Poers, de ondervoogd, die hiervan een aantekening plaatste op het document.

(Het originele document is te vinden op www.oudheidkundelichtenvoorde.nl onder <LINKS>)

Reglement voor de nachtwaker Hendrik Preustinck d.d. 5 mei 1721

(naar het originele document)

Regels en voorwaarden voor Hendrik Preustinck, de nachtwaker en schutter van deze stad Lichtenvoorde, die heden als zodanig is aangesteld door dit weledele gericht in aanwezigheid van de ondergetekende rotmeesters en verder aanwezige burgers van Lichtenvoorde, na ontvangen toestemming en met goedvinden van Hare Excellentie, de hooggeboren vrouwe Louise Charlotte, rijksgravin van Schwerin, vrijvrouw Van Heijden, als bezitster en vrouwe van Lichtenvoorde enz. enz. enz.

1. Zo zal de nieuw aangestelde nachtwaker, Hendrick Preustinck voornoemd, verplicht zijn om als nachtwaker 's winters van 's avonds tien uur tot 's morgens vier uur op straat te zijn en ieder uur te blazen en te roepen, zoals vanouds gebruikelijk. En ook bij zwaar weer, bij donder, zal hij tussen de uren op straat moeten gaan, wat hij ook op andere tijden moet doen, maar 's zomers zal hij alleen van 's avonds elf uur tot 's morgens tot de klok van drie uur hoeven te gaan.
2. De nachtwaker zal gehouden zijn 's nachts nauwgezet te letten op brand en met name ook wordt hem hierbij opdracht en last gegeven om alle mensen die hij 's nachts op straat tegenkomt aan te spreken en, als hij enige verdenking koestert, om hen aan te houden en alarm te slaan en als hij iemand uit de plaats aantreft die 's nachts iets mocht hebben gehaald, om dit nauwkeurig te onderzoeken en als iets kwaads door diegene is gedaan of verricht, om alarm te slaan en de betrokkene voor te geleiden aan de officier.
3. Als schutter zal de voornoemde Hendrick Preustinck moeten handelen als vanouds gebruikelijk, te weten: hij zal overdag over de landerijen van de burgers moeten gaan en controleren of er ook vee is dat schade toebrengt aan de een of de ander en zo ja, om dat vee meteen in het schutschot te brengen en daarvan meteen kennis te geven aan de eigenaar van het land waarop die dieren gevonden zijn.

Voor al deze diensten zal voornoemde Hendrik Preustinck, als nachtwaker en schutter, jaarlijks genieten zodanige emolumenten en inkomsten als daarvoor vanouds hebben gegolden en nog steeds gelden, mits hij belooft onder eed, dat hij al hetgeen hiervoor is genoemd en alle opdrachten die hem door de richter bij gelegenheid nog gegeven zullen worden, steeds getrouw en oprecht zal nakomen en in acht nemen en als straf, als hij iets hiervan mocht overtreden of de voorschriften niet naar behoren mocht nakomen, zal hij, Hendrick Preustinck, door het weledele gericht meteen uit zijn functie kunnen worden gezet en zal er, met kennis en instemming van de heer en de burgers van deze stad zoals beschreven, in zijn plaats een ander aangesteld kunnen en mogen worden.

Al deze bedieningen worden aan deze Hendrick Preustinck opgedragen, niet zo zeer vanwege zijn geschiktheid, maar meer uit barmhartigheid vanwege zijn uiterste en grote noodlijdendheid omtrent zijn vrouw en kinderen, zonder dat aan deze aanstelling verdere rechten kunnen worden ontleend.

Deze akte en voorwaarden zijn aan Hendrick Preustinck woord voor woord uitdrukkelijk voorgelezen in aanwezigheid van de rotmeesters en burgers en vervolgens heeft deze, nadat hij was geweest op de zware straf die op meened staat, plechtig de eed afgelegd en beloofd al hetgeen was genoemd en al hetgeen hem nog nader zou kunnen worden opgedragen, getrouw na te komen en te gehoorzamen, naar zijn beste kunnen. Zo waarlijk helpe hem God. Dit is naar waarheid ondertekend door het weledele gericht en door de rotmeesters en aanwezige burgers.

Gedaan te Lichtenvoorde op 5 mei 1721.

w.g. F.H. Stumph

w.g. Jan Krabbenborgh als keurnoot

w.g. Joh: Knolle als keurnoot

w.g. Hendrijck Tijmmerman als rotmeester

w.g. Reiner Planten namens Berent Dorshorst

w.g. R. Planten

w.g. Hermen Rentick als rotmeester

w.g. D. v Leeuwen Rotmer

w.g. Gaerrit Toengelo als rotmeester

w.g. Hendrik Leusinck

*Dit is Harmen Ebberinck zijn merkteken, door hemzelf met de pen geplaatst
Jacob: Krabbenborgh
w.g. Gosen van Bronckhorst
w.g. Teube Reesinck
w.g. Godert van Bronckhorst
w.g. Peter Bruijninck voogd
Dit is Jacobus Benninck zijn merk, door
hemzelf met de pen geplaatst
w.g. ....ninck*

*(Het originele document is te vinden op
www.oudheidkundelichtenvoorde.nl
onder <LINKS>)*

Nachtwakers Otto ten Haeve en Derck Wassinck

In 1727 werd Otto ten Haeve als nieuwe nachtwaker en schutter aangesteld. Het voor hem geldende reglement, tevens proces-verbaal van beëdiging, was nagenoeg gelijk aan dat voor Hendrick Preustinck. Otto ten Haeve overleed december 1736 op 49-jarige leeftijd. Hij liet een weduwe en vijf kinderen in de leeftijd van 2 tot 10 jaar na.

Hij werd opgevolgd door Derck Wassinck, in wiens reglement nog als extra taak werd opgenomen dat hij op zon- en feestdagen, de puister - de windbalg van het kerkorgel - moest trekken. Onderaan Derck Wassincks akte was verder als bijzonderheid nog toegevoegd dat aan de weduwe van Otto ten Haeve voor de jaren 1737 en 1738, op haar verzoek 'vanwege hare onnosele en onmondige kinderen', de helft van de garven voor de schutter zouden toekomen.

*(De originele documenten zijn te vinden op
www.oudheidkundelichtenvoorde.nl
onder <LINKS>)*

Benoemingsakte van een nieuwe armenjager anno 1734

(naar het originele document)

Ik. Louise Charlotte, barones van Blanckenborgh, Friedtland, Swartsenstein, Lichtenvoorde en Wildenborgh, geboren rijksgravin van Schwerin etc. etc. etc. laat weten dat wij hebben bepaald en hebben aangesteld, zoals wij bepalen en aanstellen bij deze, tot armenjager van ons ambt en heerlijkheid Lichtenvoorde de persoon van Jan Camer als volgt:

1. Dat voornoemde Jan Camer, door het aanvaarden van deze functie, op geen enkele wijze deze dienst eigenmachtig mag beëindigen zonder onze instemming en goedkeuring, op straffe zoals door ons te bepalen, maar dat wij ons uitdrukkelijk voorbehouden om hem naar ons goeddunken daaruit te allen tijde te ontslaan.
2. Dat hij ons ambt en heerlijkheid zal vrijhouden van alle vagebonden, zigeuners, zangers en vreemde bedelaars, die niet in onze voornoemde heerlijkheid wonen van welke gesteldheid zij ook mogen zijn. En als hij hen vindt, als zij schooien of langs de huizen lopen, zal hij hen moeten overtuigen goedschiks te vertrekken of, bij weigerachtigheid, zal hij hen daartoe met geweld dwingen en daartoe al die middelen gebruiken die daartoe vereist zijn. In welk geval hij ook de hulp van de inwoners zal moeten inroepen, die zo vaak zij weigeren te komen een rechtens te bepalen boete verbeuren.
3. Dat hij minstens drie of vier dagen per week in ons voornoemde ambt en heerlijkheid zal rondgaan en dan in deze en dan in gene hoek te vinden zal zijn. En dat hij daarbij onregelmatig te werk gaat, zodat de vagebonden nooit zekerheid zullen hebben en steeds in angst zullen verkeren, En dat, als hij daarin tekortschiet, wij zijn beloning zullen korten.
4. Dat hij, verplicht zal zijn bij aanhouding van een delinquent of bij het uitvoeren van executies de voogden op verzoek te assisteren.
5. Waarvoor genoemde Jan Camer zal profiteren hetgeen zijn voorgangers hebben genoten, te weten een zekere hoeveelheid koren, die op de gebruikelijke tijd, nadat hij daartoe de respectievelijke gildemannen in ieder buurschap heeft gemaand, aan hem geleverd zal worden. Of, indien zij daarbij in gebreke blijven, daartoe naar rechte zullen worden aangehouden.

Deze akte hebben wij ter bevestiging eigenhandig getekend en met ons familiewapen laten bekrachtigen.

Gedaan te Lichtenvoorde, op .. december 1734

*(Het originele document is te vinden op
www.oudheidkundelichtenvoorde.nl
onder <LINKS>)*

Ordre en Condictien waer nae sich den
naghtwaker en Schutter deser Stadt Licht
ten worde Otto Hen Haage, als daer toe door
dezen Wel Edelen Genichte maect ingecomen
ende her Presentie ende int Bijweesen
van de Rotm^t ondergesch^t en Versora Eyvee
Londe Borgeren van Lichtenaerode op heeden
is aengestelt sal maeken Regulieren

1
Sic sal den heegenarvoordigen Vorn: gestelden
Naghtwaker Otto Hen Haage gehouden sijn als
Naghtwaker des winters van 9. avonts de Klocke
sijn tot 9. morgens de Klocke vier uuren op
de Strate de Lijn, en van uijr tot uijr de Plasen
en Raepen als sulcx van vachs gebruykelyk is
En oock in Spaer weer, van Vonder Ruffen de
uieren oover de Strate maeken gaen, te welck hij
oock by andere tijden sal maeken doen, oogh
des Somers sal hij maer alleen van 9. avonts
de Elf uieren tot 9. morgens de Klocke drie
uieren behooven te Gaen

2
De Naghtwaker sal gehouden sijn des 9. naghts
op Brant Precyselyck te Passen En oock wort
naementlyck wort hem hier kneede Ordre gegee
ven om alle menschen soo hem des naghts op
de Strate ontmaeken aen te spreken En soo
enigh quaet vermaeden off anders moghte habben
ooffelve aen te sassen En allarm te maken En
soo hem oock enige sijt de Plaetse ontmaeken
die des 9. naghts iets moghten gehalt hebben
naem te Examinieren En soo iets quaets van de
Polse gedaen off verricht wicordt allarm
te maken En deselre by den Officier aen
te brengen

3
Als Schutter sal den Vorn: Otto Hen

Twee concurrerende richters 1747-1751

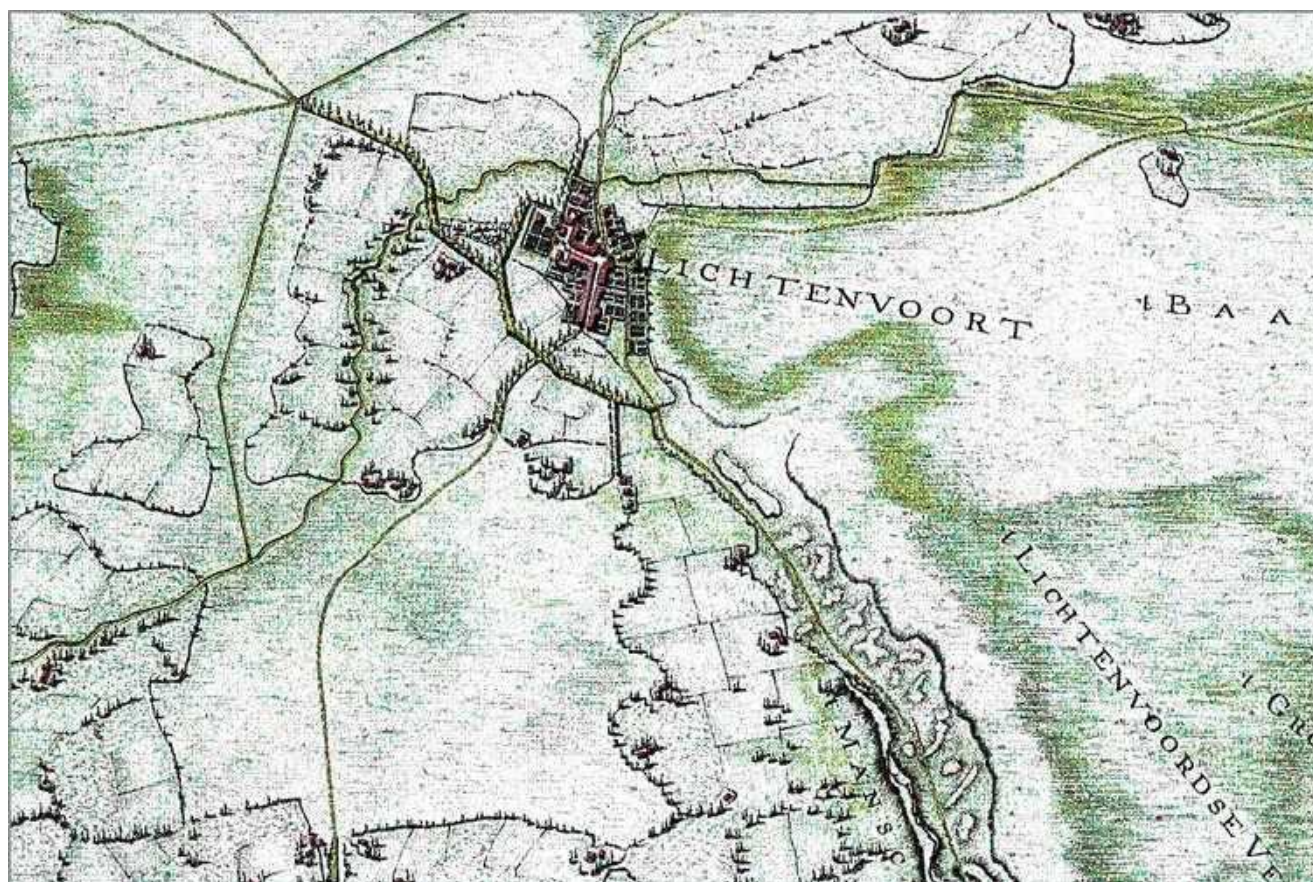
Met de benoeming van de in 1777 nog zittende richter G.L. Schalen was iets bijzonders aan de hand geweest. Op 12 februari 1747 was richter F.H. Stumph in zijn ambt overleden. Als zijn opvolger, ingeval van overlijden of aftreden, was enkele jaren eerder ene Jan Willem Schomaker aangewezen. Schomaker woonde niet in Lichtenvoorde. Hij beschouwde zichzelf na het overlijden van Stumph als de nieuwe richter en wees ene Hendrick Huijninck aan als zijn 'stadhouder', zijn waarnemer.

Op 27 februari 1747 echter benoemde Louise Charlotte, de weduwe Van Heijden, vrouwe van Blankenburg, geboren gravin van Schwerin, in haar hoedanigheid van vrouwe van Lichtenvoorde Gerhard Lucas Schalen tot nieuwe richter. Dit gaf aanleiding tot een ongewisse situatie, waarbij Schomaker en Schalen beiden stelden de rechtmatige richter, ambtman en landschrijver van Lichtenvoorde te zijn en beiden ook als zodanig optraden, terwijl, bij afwezigheid van Schomaker, achtereenvolgens Hendrick Huijninck en later

de Groenlose burgemeester Arnold Hendrik Bom optraden als stadhouder.

Het Hof van Gelderland deed op 27 mei 1747 een voorlopige uitspraak, maar dit bracht niet de noodzakelijke duidelijkheid. De situatie gaf problemen voor de toenmalige dominee Monhemius en de kerkenraad. Kerk en Staat waren immers nog niet gescheiden. De dominee wendde zich daarom, mede namens de kerkenraad, in 1750 tot het Hof van Gelderland in Arnhem. Het Hof bepaalde als voorlopige maatregel dat Schomaker en Schalen om de beurt telkens een half jaar als richter zouden optreden, zolang hun geschil zou voortduren. Bij loting werd Schomaker aangewezen als degene die als eerste het richtersambt zou uitoefenen.

Pas in april 1751 kwamen Schomaker en Schalen tot een schikking om verdere processen en kosten te vermijden. Daarbij deed Schomaker afstand van zijn rechten op het richtersambt ten gunste van Schalen.

Lichtenvoorde op de Hottingerkaart uit de periode 1773-1794.

Kort overzicht van de bouwgeschiedenis van het vroegere Café Arink Stationsstraat 6 te Lievelede¹

Door Henk Hanselman

Inleiding

Toen in 1878 de spoorlijn Winterswijk-Zutphen gereed kwam, was deze niet alleen belangrijk voor het kolenvervoer vanuit Duitsland, maar de lijn zorgde ook voor nieuwe economische impulsen in onze streek. Nabij het station en de overweg in Lievelede vestigden zich al spoedig enkele kleine ondernemers die op hun beurt weer voor nieuwe werkgelegenheid zorgden. Zo vestigde de koopmansfamilie Anthonie Geers² uit Borculo zich al in 1878 in Lievelede en begon er een winkel in koloniale waren. De ligging bij het spoor was gunstig, want naast de winkelnering begon Geers ook met een handel in meel, kunstmest en petroleum. Gebruik makend van de goede aanvoermogelijkheden over het spoor van cement en zand startte hij ook een steen- en dakpannenfabriekje. Na het overlijden van Anthonie in 1901 zette zijn zoon Frederik³ het bedrijf voort. Frederik was een ondernemend zakenman; hij liet tegenover het station het café bouwen dat later bekend zal worden als: 'Café Arink'.

Bouwvergunningen

Op 3 oktober 1930 vraagt architect H.J.L. Ovink uit Doetinchem namens de heer F. Geers uit Lievelede een bouwvergunning aan bij de gemeente Lichtenvoorde voor de vergroting van een woonhuis overeenkomstig de dubbel overgelegde tekening. De vergunning wordt op 10 oktober verleend⁴.

Een maand later in november maakt de architect een nieuw c.q. gewijzigd ontwerp voor 'een lokaal aan het pand'. In de brief met bouwaanvraag van 9 december 1930 schrijft de architect:

“Het plan voor het bouwen van een lokaal aan het pand van den heer F. Geers te Lievelede, waarvoor door Uw College in October 1.1. vergunning werd verleend, is thans gewijzigd overeenkomstig de in dubbel hierbij gevoegde tekening. In verband hiermede verzoeken wij u, voor de uitvoering van het nieuwe plan wel de vereiste vergunning te willen verlenen.”

Uit deze brief valt op te maken dat een eerdere bouwaanvraag voor het café is afgewezen.

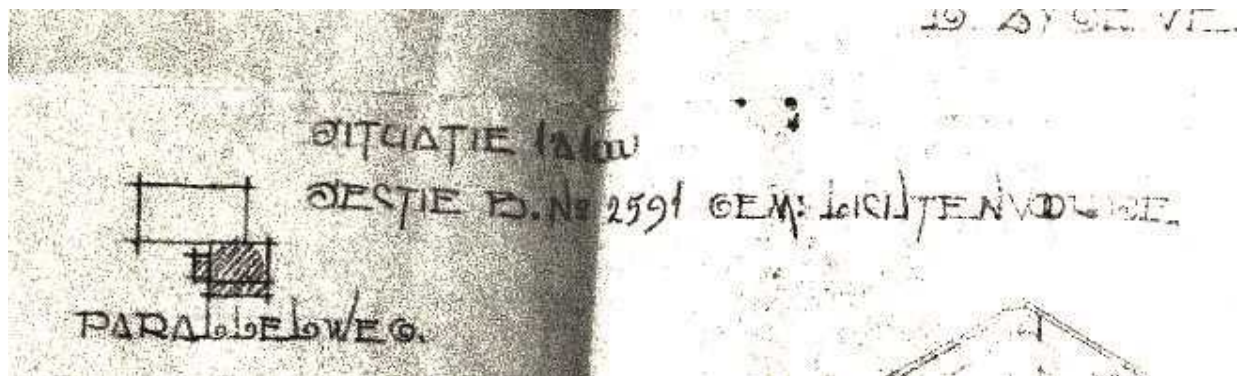
Het voormalige café Arink in januari 2009, drie jaar nadat de slachterij was gesloten.

Op 23 januari 1931 verlenen burgemeester en wethouders de vergunning voor 'een te bouwen lokaal voor verlof'.⁵ Een 'lokaal voor verlof' is de aanduiding voor een café. Het pand Stationsstraat⁶ is dus van de aanvang af café geweest.

Bouwvergunningen 1935, 1946 en 1957

Enkele jaren later, in 1935, wordt voor het perceel een bouwvergunning afgegeven voor de bouw van een garage. Na de Tweede Wereldoorlog, in 1946, wordt vergunning ver-

leend voor de bouw van een stal en in 1957 een vergunning voor de bouw van toiletten aan het café. Deze laatste aanvraag werd gedaan door H.G. Arink, Mattelierstraat 6 uit Groenlo. Al deze verbouwingen stonden los van het café en hebben het oorspronkelijke gebouwtje vrijwel niet aangetast.

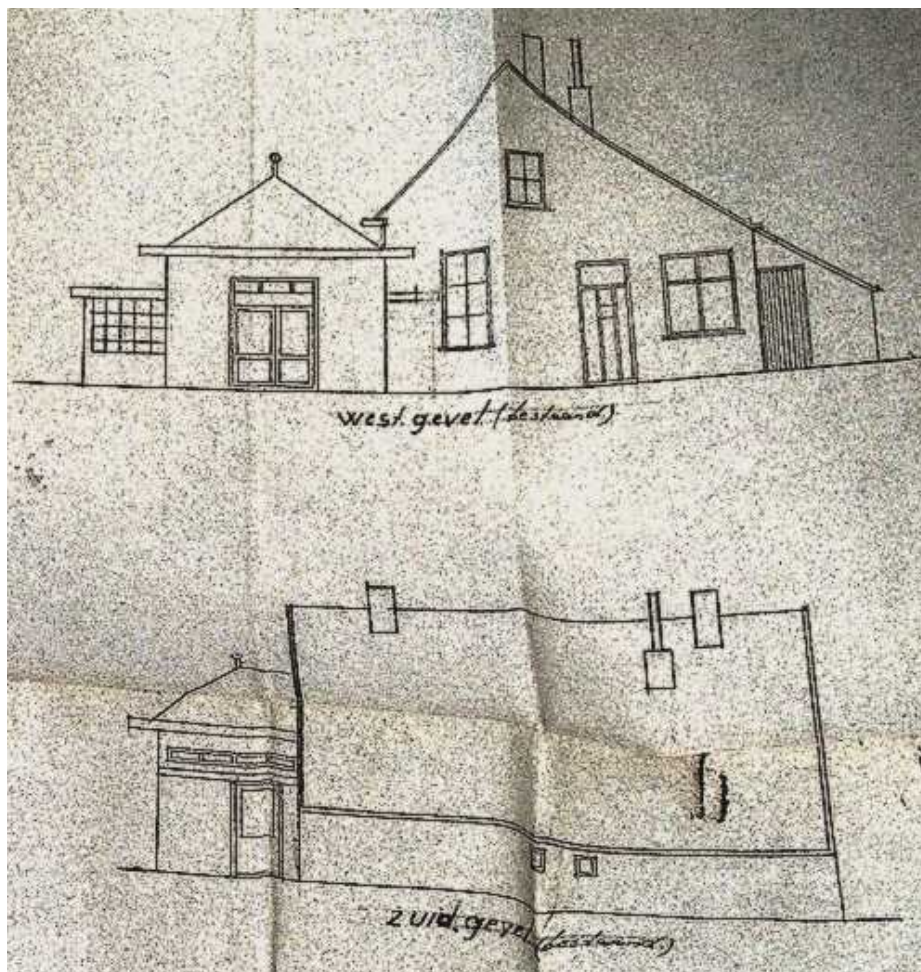
Deel van de situatietekening. Het café is gebouwd in de voortuin van een al bestaand pand.

De voorgevel van het café zoals die door architect Ovink is getekend.

De rechter zijgevel.

Deel van de bouwtekening uit 1957 toen het café werd uitgebreid met een toiletruimte. In die tijd was het bekend onder de naam 'café Rijerink'. Duidelijk is te zien dat het café in de voortuin van een woonhuis staat.

<u>INVENTARIS</u>		Classificatie: -1.733.21		
		Object: Stationstraat 6		
B. en W. d.d.	Omschrijving	Constr. periode	Bouwkosten	Volg.
10-10-1930	Bouw woning	1930	f.-----	
23-01-1931	Bouw lokaal	1931	f.-----	
05-09-1935	Bouw garage	1935	f.-----	
02-07-1946	Bouw noodstal	1946	f.-----	
24-06-1957	Bouw toiletten	1957	f.1200,--	

Overzicht van het bouwdoossier Stationsstraat 6 in het archief van de gemeente Oost Gelre

Aanvullende informatie bouwstenen en dakpannen

De buitenzijde van het gebouwtje valt op door zijn grote robuuste bouwstenen waarvan de achterliggende geschiedenis misschien interessant is. De stenen werden gemaakt in het steen- en pannenfabricke van Geers bij de spoorwegovergang. De cementstenen waren van het type holle bouwsteen en hadden de

forse afmeting van 50 x 30 x 25 cm. Ze zijn op tal van plaatsen in Lieveelde toegepast en ook het café is met deze stenen gebouwd.

Op een deel van het dak liggen waarschijnlijk nog de originele cementen dakpannen uit die tijd. Nader onderzoek zal dit moeten uitwijzen.

Lieveeldse cementen bouwstenen (afmeting 50 x 30 x 25 cm) als bloembak in een tuin.

De eerste steen, met de initialen 'WG' van Willie Geers, dochter van de eigenaar.

Links op de foto de voormalige steen- en pannenfabriek van Geers die in 1946 werd ingericht als 'R.K. Noodkerk'. In het midden de voormalige winkel voor koloniale waren, later bekend als de winkel en woonhuis van G. Wielakker, de koster van de kerk. Rechts de nog bestaande en nu gerestaureerde 'villa Geers' nabij de overweg.

Foto: collectie Ver.v.Oudheidkunde.

Voor het café (rechts, niet zichtbaar) was de halte van de stoomtram Lichtenvoorde-Lievelde. Op 6 april 1933 werd het personenvervoer per tram geheel vervangen door busdiensten. Het goederenvervoer bleef bestaan tot ca. 1955.

Latere ontwikkelingen

In 1992 is het gebouwtje deel gaan uitmaken van de Slachterij Vos en nam de Rijksdienst voor de Keuring van Vee en Vlees er zijn intrek. In 2000 kreeg het gebouwtje de bestemming portiersloge van de slachterij Dumeco. Sinds de sluiting van de slachterij in 2006 staat het leeg en dreigt verval en sloop!

Sinds enkele jaren bestaan er plannen om het 'voormalige bier- en koffiehuis' zoals het door 'Lievelds Belang' wordt genoemd te behouden. Een stuurgroep onderzoekt thans verschillende opties voor herbestemming.

Het café is het enige gebouw in deze omgeving dat nog in zijn oorspronkelijke staat verkeerd van voor de Tweede Wereldoorlog. Het lag vroeger pal tegenover de hoofdingang van het stationsgebouw van de spoorwegen dat in de tachtiger jaren is gesloopt. In het verleden zal het café, door zijn open veranda en kleinschaligheid van bouw, zeker intimiteit uitgestraald hebben naar de vermoeide reiziger.

Bronnen

Bouwarchief Oost Gelre, bouwdossier Stationsstraat 6.

H. Nieweg, Op Smalspoor door Oost-Gelderland, Leiden 1976.

H. Blanken, Lievelde in woord en beeld Lievelde 1985.

De Gelderlander 20 maart 2009.

Elna, 25 mei 2018.

De Weekkrant Oost Gelre 8 augustus 2018.

Foto's auteur, tenzij anders vermeld.

¹ Artikel oorspronkelijk in 2009 samengesteld voor de monumentencommissie.

² Geboren Barneveld, 31-03-1841, overleden Lichtenvoorde, 13-04-1901.

³ Geboren Borculo, 28-08-1877, overleden Lichtenvoorde, 26-10-1932.

⁴ Kadastrale aanduiding: sectie B, nummer 2591.

⁵ Kadastrale aanduiding: sectie B, nummer 2591.

Het voormalige NS-station tegenover Café Arink in 1979.

Nieuw boek

Door Anton Driessen

'n Tied van (mien) laeven. 'n Benne met verhalen en meer oet Zuwwent en Ulf is de titel van een zojuist verschenen boek. Het is een verzameling verhalen, geschreven in het dialect door Ben Rouwhorst uit Ulf. Ben is geboren in Zieuwent en heeft daar zijn jonge jaren doorgebracht. In Lichtenvoorde is hij op slag bekend geworden door de exposities van zijn heiligenbeelden en kerstgroepen in de Bonifatiuskerk.

Ben's smeuge verhalen geven een beeld van

het dagelijkse leven in de jaren veertig, vijftig van de vorige eeuw. Tradities, gebruiken, het kerkelijke leven en veel meer komen aan de orde. Ook zijn verhalen opgenomen over zijn belevenissen in Ulf. Dit boek, met zijn vele foto's van vroeger en nu, is een juweeltje geworden en met name aan te bevelen bij allen die het dialect een warm hart toedragen. Het boek wordt door de auteur in eigen beheer uitgegeven en kost € 12,50.

U kunt het bestellen via tel: 0315-683748.

'Groote delicten', een dubbele moord uit 1690 in de heerlijkheid Lichtenvoorde

Door Michel Hoenderboom

Een hoge heerlijkheid

Op 14 juni 1690 waren twee belastingpachters, de heren Kappers en Vellers uit Groenlo, 's avonds onderweg in de heerlijkheid Lichtenvoorde. Op hun reis hadden de twee pachters toevallig dr. Schalen ontmoet en samen zetten zij de reis voort. Op de weg terug naar Groenlo werden de reizigers echter opgewacht door enkele figuren die zich in de buurt van de Lievevelder Es hadden verstopt tussen de rogge. Op het moment dat de pachters en dr. Schalen passeerden, schoten zij met hun geweren. De schutters raakten pachter Vellers en dr. Schalen, die aan hun verwondingen kwamen te overlijden¹. Zware misdaad, zoals deze, kwam maar weinig voor in de heerlijkheid Lichtenvoorde en de moord op pachter Vellers en dr. Schalen zal ongetwijfeld tot grote onrust hebben geleid. De moord was echter gepleegd in een 'hoge heerlijkheid', wat betekende dat het gericht van de heerlijkheid Lichtenvoorde ook 'halszaken' mocht behandelen, strafzaken waarvoor de doodstraf kon worden opgelegd. Halszaken werden door het gericht afgedaan volgens de 'criminele rechtspraak'².

Het gericht van de heerlijkheid Lichtenvoorde dat de zaak behandelde, bestond uit een richter, die door de heer werd aangesteld, twee keurnoten en een landschrijver die als griffier van het gericht fungeerde. In 1777 meldden de heren Van der Borch en Ardesch van de Nassause Domeinraad in een rapport dat de ambten van richter en landschrijver vanwege de geringe opbrengsten veelal door één en dezelfde persoon werden vervuld. De richter stond overigens ook aan het hoofd van het dagelijks bestuur. Van een scheiding der machten, of een onderscheid tussen bestuur en rechtspraak, was nog geen sprake. Ten slotte was er nog de advocaat-fiscaal, die in alle civiele en criminele zaken optrad als aanklager. Het gericht van de heerlijkheid Lichtenvoorde werd in de uitvoering van zijn taken ondersteund door een voogd en ondervoogd³.

De heerlijkheid waarover het gericht recht sprak, bestond uit het 'stadje' Lichtenvoorde, hoewel geen stadsrechten bekend zijn, het omliggende gebied of 'schependom' en de buurtschappen of 'marken' Lievevelder, Zieuwent en Vragender. De havezate Harreveld viel onder de buurtschap Zieuwent⁴.

Het gericht besteedde veel tijd aan het opmaken van allerhande notariële aktes, van de eigendomsoverdracht van een huis of stuk land, het opmaken van een testament tot de aanwijzing van een voogd van een minderjarige. Daarnaast oordeelde het gericht over geschillen tussen burgers en legde het ook boetes op, zogeheten 'breuken', voor allerlei lichte vergrijpen zoals vecht- en scheldpartijen, diefstal, schennis van de eerbaarheid, stropen, schenden van de zondagsrust of het niet verrichten van herendiensten⁵. Strafzaken waarvoor de doodstraf opgelegd kon worden, waren vrij zeldzaam. Ten eerste was er simpelweg minder zware misdaad dan de vaker voorkomende lichte vergrijpen zoals schelden of dronkenschap. Een tweede verklaring voor het geringe aantal 'halszaken' was van financiële aard. De Nassause Domeinraden Van der Borch en Ardesch vermeldden in hun rapport uit 1777 dat de kosten van de criminele rechtspraak door de heer van Lichtenvoorde gedragen dienden te worden. De aanklager, de advocaat-fiscaal mr. J.C. Evers, beklagde zich in dat jaar dan ook over het feit dat het hem niet was toegestaan om in geval van een halszaak iets ten laste van de heer van Lichtenvoorde te brengen⁶.

Daar waar de heer bij halszaken voor de kosten opdraaide, genoot hij juist inkomsten uit de eerder genoemde boetes voor kleinere overtredingen⁷. Deze boetes vielen dan ook niet onder de criminele rechtspraak. Iedere opgelegde boete werd volgens een vaste verdeelsleutel verdeeld onder de heer van

Lichtenvoorde, de richter, advocaat-fiscaal en de voogd. Volgens het rapport van de Nassause Domeinraad uit 1777 ontving de heer van Lichtenvoorde in geval van een boete van 1 gulden en 10 stuivers 7/16e deel (of 13 stuivers en 1 penning), de richter 1/3e deel (of 10 stuivers), de advocaat-fiscaal 1/8e deel (of 3 stuivers en 15 penningen) en de voogd 1/10e deel of 3 stuivers⁸. Het opleggen van boetes was soms dan ook een lucratieve bezigheid. De moord op pachter Vellers en dr. Schalen was echter zo ernstig dat dit vergrijp niet met een simpele boete afgedaan kon worden. Deze zaak viel onder de criminele rechtspraak.

'Groote delicten'

In de zoektocht naar de dader of daders van de dubbele moord behandelden richter Christiaan Stumph en keurnoten Berendt Huijninck en Herman Crabbenborgh in 1690 en 1691 de zaak van de vastgezette Jan Vos. Vos werkte oorspronkelijk als wever, maar was later in krijgsdienst gegaan. Advocaat-fiscaal Caspar Stumph klaagde Vos aan voor een ander groot delict, een verkrachting. Rond de tijd van de moord op pachter Vellers en dr. Schalen

was er in de stad Lichtenvoorde een meisje van veertien verkracht, Janna Bijvanck. De ouders van Janna verklaarden dat Jan Vos de dader zou zijn geweest. De advocaat-fiscaal beschuldigde Vos er ook van een rol te hebben gespeeld bij de moord op pachter Vellers en dr. Schalen. Een andere getuige verklaarde dat Vos bij hem om werk had verzocht, waarbij de getuige Vos had gevraagd waarom hij nog zo laat op de avond op zoek was naar werk. Vos zou volgens de getuige hebben geantwoord dat hij betrokken was geweest bij een ongelukkige gebeurtenis. Er was namelijk op de belastingpachters geschoten die het hoofdgeld moesten innen, een belasting die ieder 'hoofd' of iedere persoon verschuldigd was. Andere getuigen legden soortgelijke belastingverklaringen af, inclusief pachter Kappers die de schietpartij had overleefd. Een conflict over de betaling van het hoofdgeld vormde de mogelijke aanleiding voor de schietpartij. Jan Vos zou de pachters al eerder hebben bedreigd door te zeggen dat hij met de hulp van één of twee personen wel zou weten wat hij met de pachters zou doen⁹.

Lichtenvoorde vormde in de zeventiende en achttiende eeuw met Lielvelde, Vragender en Zieuwent een eigen 'heerlijkheid'. Uitsnede kaart Graafschap Zutphen, Tirion 1741.

Volgens de advocaat-fiscaal was Jan Vos na de schietpartij uit de heerlijkheid Lichtenvoorde vertrokken uit vrees gearresteerd te worden. Voor zijn vertrek zou hij reisgeld van zijn stiefmoeder, een bemiddelde vrouw, hebben ontvangen. Uiteindelijk werd Vos opgepakt en op 5 november 1690 gevangen gezet. Jan Vos verklaarde naar de Veluwe te zijn vertrokken. Hierna was hij onder andere naar Huissen, Nijmegen en Utrecht afgereisd om werk te zoeken en dus niet omdat hij een misdrijf zou hebben begaan. Tijdens de zitting van het gericht op dinsdag 23 juni 1691 deelde de advocaat-fiscaal echter mede dat Jan Vos, die op het Ambtshuis in Lichtenvoorde vast zat, de avond ervoor had weten te ontsnappen. Voor advocaat-fiscaal Stumph was dit een teken dat Vos de hem ten laste gelegde delicten ook daadwerkelijk had gepleegd. Vos werd een termijn gegeven van veertien dagen om weer in hechtenis terug te keren. Indien hij hier niet aan zou voldoen, dan zou recht gesproken worden in afwezigheid van de verdachte. Daarnaast ging de advocaat-fiscaal over tot beslaglegging op de goederen van Jan Vos en de mogelijke erfenissen en nalatenschappen waar de beklaagde recht op zou kunnen hebben. In geval van een veroordeling konden zo in ieder geval de gemaakte proceskosten verhaald worden¹⁰.

Jan Vos was niet de enige verdachte van de moord op pachter Vellers en dr. Schalen. In 1692 en 1693 stond ook Lubbert Gerritsen, alias Lubbert Vos, de armenjager van de heerlijkheid Lichtenvoorde, voor het gericht¹¹. Lubbert Gerritsen had niet alleen een mogelijke rol gespeeld bij de schietpartij, maar de advocaat-fiscaal klaagde hem ook aan voor bedreigingen die Gerritsen zou hebben geuit aan het adres van burgemeester Crabbenborgh en een ontvanger van de belastingen. Gerritsen had zijn accijns, een belasting op levens- en genotmiddelen, niet op tijd betaald waardoor de kosten zich hadden opgehoopt. Het gedoe over de betaling was volgens enkele getuigen inmiddels uit de hand gelopen. Berendt ten Hoenderboom verklaarde in augustus 1693 dat hij en een zekere Keveler borg stonden voor de belastingschuld van Lubbert Gerritsen. Hoenderboom spoorde de armenjager aan zijn schuld snel te betalen

omdat deze anders nog verder zou oplopen. Gerritsen zou hierna met zijn geweer hebben bedreigd. Het was Berendt ten Hoenderboom echter niet duidelijk of Lubbert Gerritsen zich tot burgemeester Crabbenborgh, de ontvanger van de belastingen of beiden had gericht¹².

Advocaat-fiscaal Stump probeerde door middel van de belastende verklaringen de reputatie van Lubbert Gerritsen te beschadigen. Gerritsens rol bij de schietpartij op pachter Vellers en dr. Schalen was daarmee nog niet aangetoond.

Het procesdossier bevatte ook de namen van twee vagebonden, Tromp Geert en Hendrick ter Stroet. Geert legde na foltering een bekentenis af die meer inzicht gaf in de mogelijke daders van de moord op dr. Schalen en pachter Vellers. Volgens Geert hadden verschillende personen een aandeel gehad in de dubbele moord. Naast Geert zou ook een zekere Hendrick ter Stroet medeplichtig zijn. Ter Stroet zou met zijn geweer hebben geschoten en Geert zelf met het pistool van Ter Stroet. De bekentenis van Tromp Geert kon echter niet zomaar voor waar aangenomen worden. Zij bevatte namelijk tegenstrijdigheden. Geert beweerde eerst met twee personen, later met drie personen en uiteindelijk met vier personen bij de schietpartij te zijn geweest. Hij en Ter Stroet zouden hulp hebben gehad van twee boerenzoons uit de buurt van Groenlo, de gebroeders Jan en Hendrick. Hierna bekende Geert dat hij pachter Vellers had doodgeschoten. Als reden gaf Geert dat Vellers hem had beloofd dat hij een jaar lang geen belasting of ‘pacht’ hoefde te betalen. Deze belofte zou door Vellers niet zijn nagekomen¹³.

Er was nog een andere tegenstrijdigheid. Geert noemde in zijn bekentenis ook de namen van Jan Vos en de armenjager Lubbert Gerritsen. Geert verklaarde dat Vos en Gerritsen de beide schutters, Tromp Geert zelf en Hendrick ter Stroet, zouden hebben geholpen. Volgens Geert kwamen zij samen in het huis van Steernenborch waarna zij zich verstopten tussen de rogge en het koren. Tromp Geert gaf toe medeverantwoordelijk te zijn voor het doodschieten van twee personen, pachter Vellers en een voor hem onbekende man.

Volgens Geert was de armenjager Lubbert Gerritsen na de schietpartij samen met Jan Vos in het donker naar Lichtenvoorde afgereisd. Hendrick ter Stroet was samen met Tromp Geert naar het ‘Stroete’ gegaan. Een ieder zou daarbij zijn eigen wapen weer meegenomen hebben¹⁴. Gezien de vele tegenstrijdigheden moest de bekentenis van Tromp Geert niet zomaar voor waar aangenomen worden. Geerts bekentenis verklaart wel waarom ook Jan Vos en armenjager Lubbert Gerritsen zich voor het gericht van de heerlijkheid Lichtenvoorde moesten verantwoorden.

Op een later tijdstip trok de gefolterde Tromp Geert zijn bekentenis in. Hierna paste hij deze aan om zijn eigen rol in het incident kleiner te maken. Het gericht van de heerlijkheid Lichtenvoorde vertrouwde de verklaring van Geert niet met name dat Jan Vos en Lubbert Gerritsen hadden geholpen bij de schietpartij op pachter Vellers en dr. Schalen. Op 7 februari 1694 verklaarde het gericht de advocaat-fiscaal bij gebrek aan bewijs ‘niet-ontvankelijk’ in zijn zaak tegen de armenjager Lubbert Gerritsen. De door de advocaat-fiscaal aangedragen bewijsstukken waren onvoldoende om in het geval van Gerritsen over te gaan tot foltering om een bekentenis te verkrijgen of tot oplegging van de doodstraf. Wat voor het gericht ook meewoog, was het feit dat Tromp Geert, die een voor anderen belastende verklaring had afgelegd, werd gezien als een onbetrouwbaar persoon. Volgens het gericht was hij een dief, bedelaar en vagebond ‘ende also van de vuilste conditie’. De sociale status van een persoon was dus van belang bij de beoordeling van de betrouwbaarheid van een getuigenverklaring. Dezelfde gedachtegang was zichtbaar bij het afschilderen van Hendrick ter Stroet als een dief en echtbreker. Ook aan (delen van) zijn getuigenis diende geen waarde gehecht te worden¹⁵.

Het gericht van de heerlijkheid Lichtenvoorde was zich ervan bewust dat figuren als Geert en Ter Stroet onschuldige personen konden hebben beschuldigd te hebben geholpen bij door henzelf gepleegde strafbare feiten. Als armenjager was het juist de taak van Lubbert Gerritsen om bedelaars en dieven als Tromp

Geert en Hendrick ter Stroet uit de heerlijkheid Lichtenvoorde te verdrijven. In het geval van Geert was dit ook daadwerkelijk gebeurd. Het leek er op dat Geert uit wrok de armenjager Gerritsen medeplichtig probeerde te maken aan de moord op dr. Schalen en pachter Vellers. Het gericht noemde hierna nog andere argumenten om de waarschijnlijke onschuld van Lubbert Gerritsen te benadrukken. In het geval van Tromp Geert oordeelde het gericht dat hij de dood wel verdiende. Ook de mogelijke rol van Jan Vos bij de dubbele moord werd inmiddels door het gericht in twijfel getrokken. Vos bleek een alibi te hebben. Het gericht bracht hem niet langer in verband met de moord op Schalen en Vellers¹⁶.

Executie

Hoe liep het precies af met Tromp Geert en Hendrick ter Stroet? Uiteindelijk legde niet het gericht van de heerlijkheid Lichtenvoorde maar dat van de heerlijkheid Bredevoort op 10 juli 1693 het doodvonnis op. Geert en Ter Stroet bleken beroepscriminelen te zijn met een lange staat van dienst. Naast de moord op pachter Vellers en dr. Schalen hadden Tromp Geert en Hendrick ter Stroet zich, soms met de hulp van getrouwen, schuldig gemaakt aan de moord op een vrouw, bedelarij, verschillende inbraken in de heerlijkheid Bredevoort en de diefstal van paarden, schapen en beesten in Twente, het Land van Kleef en Münsterland. Berucht was de moordaanslag die Geert en Ter Stroet met de hulp van anderen pleegden op Rutgerd Keyser, de plaatsvervangend drost van de heerlijkheid Bredevoort. Het opgelegde doodvonnis van het gericht van deze heerlijkheid geeft inzicht in hoe Tromp Geert en Hendrick ter Stroet aan hun einde kwamen. Op de executieplaats legde de beul Geert en Ter Stroet op een rad, een strafwerktuig waarop iemand geradbraakt werd, en bond hen vast. Hierna volgde de onthoofding. De hoofden van Tromp Geert en Hendrick ter Stroet werden op een ijzeren pin gezet als afschrikwekkend voorbeeld voor anderen¹⁷.

Houtsnede van een executie uit 1589 in Augsburg Duitsland. Rechtsonder de methode waarbij het slachtoffer op een rad wordt gebonden en daarna wordt onthoofd. Het hoofd van het slachtoffer wordt op een ijzeren pin tentoongesteld.

Bron: Wikimedia, Public domain

¹ Erfgoedcentrum Achterhoek en Liemers, Doetinchem. Toegang 3029 Rechterlijk Archief van de Heerlijkheid Lichtenvoorde, 1614-1811, inv. nr. 1.

² A.S. de Blécourt, 'Heerlijkheden en heerlijke rechten', *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis I* (1918-1919) 489-519; J.Ph. de Monté ver Loren en J.E. Spruit, *Hoofdlijnen uit de ontwikkeling der rechterlijke organisatie in de Noordelijke Nederlanden tot de Bataafse omwenteling* (7e druk; Deventer 2000) 172-182.

³ Nationaal Archief, Den Haag, Nassause Domeinraad, nummer toegang 1.08.11, inventarisnummer 2082, fol. 73-75, 145-146, 148, 160-161, 163-164, 165. Over de scheiding der staatsmachten zie J.V. Rijpperda Wierdsma, *Politie en justitie. Een studie over Hollandschen staatsbouw tijdens de Republiek* (Zwolle 1937) passim.

⁴ NL-HaNA, Nassause Domeinraad vanaf 1581, 1.08.11, inv.nr. 2082, fol. 144-145.

⁵ NL-DtcSARA 3029, inv. nr. 3; *Prothocollum van de breucken beginnende met den jaere 1715, uitgegeven door de Vereniging voor Oudheidkunde te Lichtenvoorde* (Lichtenvoorde 1995).

⁶ NL-HaNA, Nassause Domeinraad vanaf 1581, 1.08.11, inv.nr. 2082, fol. 164-165.

⁷ NL-DtcSARA 3029, inv. nr. 3.

⁸ NL-HaNA, Nassause Domeinraad vanaf 1581, 1.08.11, inv.nr. 2082, fol. 164.

⁹ NL-DtcSARA 3029, inv. nr. 1.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Ibidem.

¹² Ibidem.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ *Aen de Hoog-Moogende Heeren Staaten Generaal der Vereenigde Nederlanden, Als Executeurs van den Boedel van zyn Koninglyke Majesteit van Groot Brittagne, Glorieuser gedagtenisse, etc etc.*, fol. 39-44.

Excursie vrijdag 8 juni 2018 naar Münster

Door Cecile Hulshof, OVZ.

Om 08.15 uur stapten de tien deelnemers van de Oudheidkundige Vereniging Zuwent in de bus van Gelderesch die op het kerkplein in Zieuwent stond te wachten. Daarop ging het naar Lichtenvoorde, alwaar de 49 deelnemers van de Vereniging Oudheidkunde Lichtenvoorde en nog één van de OVZ, in konden stappen. Onderweg naar Münster werden we aangenaam onderhouden door Frits van Lochem die allerlei geschiedkundig interessante informatie wist te vertellen.

In Münster stapten we uit op de Aegidiplatz en na een kort wandelingetje, o.a. dwars door het museum van Münster, kwamen we uit op de Domplatz. Daar gingen we allereerst naar het MarktCafé voor Kaffee & Kuchen.

Het MarktCafé was ruim, er was voldoende plek voor onze zestig (!) deelnemers, het café zat aangenaam vol met andere bezoekers. Desondanks hoefden we niet lang te wachten op de heerlijk geurende Kaffee & Kuchen, de Kuchen in de vorm van Apfel- of Kirschschnitte. Het MarktCafé vormde een gezellige ambiance voor het begin van onze tocht door Münster.

We hadden die dag een strak tijdschema. Daarom trokken we al vóór 11 uur naar de andere kant van het plein naar de Paulusdom, voor een rondgang met gids, die precies om 11 uur zou beginnen. Onze grote groep van zestig deelnemers werd in drieën verdeeld. De gids vertelde het verhaal van de Paulusdom, gebouwd in 1225 ongeveer op de plek van de eerste kerk, de Liudgerdom.

In 805 bouwde Liudger, missionaris der Friezen, de Liudgerdom op de heuvel waaromheen later de stad Münster zou ontstaan. De Liudgerdom werd vervangen door een tweede dom en in 1225 werd de huidige Paulusdom gebouwd. Enkele delen van de oude dom werden hierbij opnieuw gebruikt. Daardoor ontstond er een mengeling van gotische en romaanse bouwstijlen.

De dom heeft een groot aantal altaren, epitafen (grafmonumenten) en heiligenbeelden. In het zgn. Paradies, de voorhal die toegang biedt tot de kerk, bevinden zich de beroemde beelden

van apostelen en heiligen uit de 13de eeuw. De beelden staan boven een rand die muzikanten, dieren, jachtaferelen, akkerbouw en wijnoogst toont.

Belangrijke elementen in de dom zijn: het barokke hoofdaltaar, het zes meter hoge beeld van de H. Christoforus, het grafmonument van Christoph B. von Galen (1606-1678), het beeld van kardinaal von Galen (1878-1946) en natuurlijk het astronomische uurwerk uit de 16de eeuw. Het klokkenspel van dit uurwerk wordt nog dagelijks gebruikt.

Na deze rondgang door de dom wandelden we naar het historische stadhuis van Münster met Friedenssaal.

In de Friedenssaal vonden de belangrijkste onderhandelingen plaats voor de Vrede van Westfalen, de Vrede van Münster (1648) was hiervan een onderdeel. Tijdens de Tweede Wereldoorlog is het pand grotendeels verwoest en in de jaren erna weer opgebouwd. De houten inrichting van de Friedenssaal was tijdens de oorlog uit voorzorg verwijderd en op een veilige plaats opgeborgen waardoor het gespaard bleef voor de verwoestingen.

Onze groep van 60 personen kon in twee gedeelten de Friedenssaal bezoeken en kon er naar een Nederlandse audio-rondleiding luisteren.

Vervolgens weer in de frisse buitenlucht, gingen we via een klein ommetje over de Prinzipalmarkt naar de St. Lambertikirche en even langs het Haus der Niederlande, het verblijf van de Nederlandse onderhandelaars van de Vrede van Münster.

Vervolgens keerden we weer terug naar het MarktCafé. Al in de bus naar Münster toe had een ieder van ons op een menulijst aan kunnen kruisen welk lunchgerecht men wilde gebruiken. Dit systeem werkte goed. Dit, gecombineerd met de prompte bediening van het MarktCafé, zorgde ervoor dat we binnen niet al te lange tijd van de lunch konden genieten. Alle lof voor de bediening en de keuken van het MarktCafé!

Tijdens de lunch was het buiten op de Dom-

*Münster Domplatz met Paulusdom
Foto: Theo Withag.*

*Münster Prinzipalmarkt met op de achtergrond rechts de Friedenssaal.
Foto: Theo Withag.*

platz gaan plensregenen, maar gelukkig! Deze bui hield vrijwel op toen wij weer verder gingen met ons programma, toen we naar de bushalteplaats aan de Aegidiimarkt liepen.

We vervolgden de excursie met een rondrit met gids door de stad. De gids wees ons op interessante gebouwen, een straat met Jugendstil huizen, verschillende universiteitsgebouwen, de Aasee, het Mühlenhof-Freilichtmuseum enzovoorts. De chauffeur van de bus kon zijn stuurkunsten tonen bij de twee zeer lage tunnels in de route met een middenboog van 3.75 meter en zijkanalen van 3.10 meter! Het werd een interessante, maar mede door de tunnels, een wel wat lange rondrit waardoor we iets later aankwamen bij de botanische tuinen.

Diegenen die geïnteresseerd waren in planten

en bloemen, wandelden door de tuinen, anderen gingen naar het ernaast gelegen café. Daar kon men ook weer niet al te lang verblijven want om half vijf werden we weer bij de bus verwacht.

De terugreis voerde ons door agrarische gebieden met verschillende grote graanvelden en centra voor de paardensport. Mijn buurman van die dag kon er kundig over vertellen en dit maakte de terugreis ook weer aangenaam.

Na het overgrote deel van de deelnemers in Lichtenvoorde afgezet te hebben, ging het laatste stuk voor ons naar Zieuent. Het was het einde van een leuke dag. Moe maar voldaan ging ieder zijns/haars weegs.

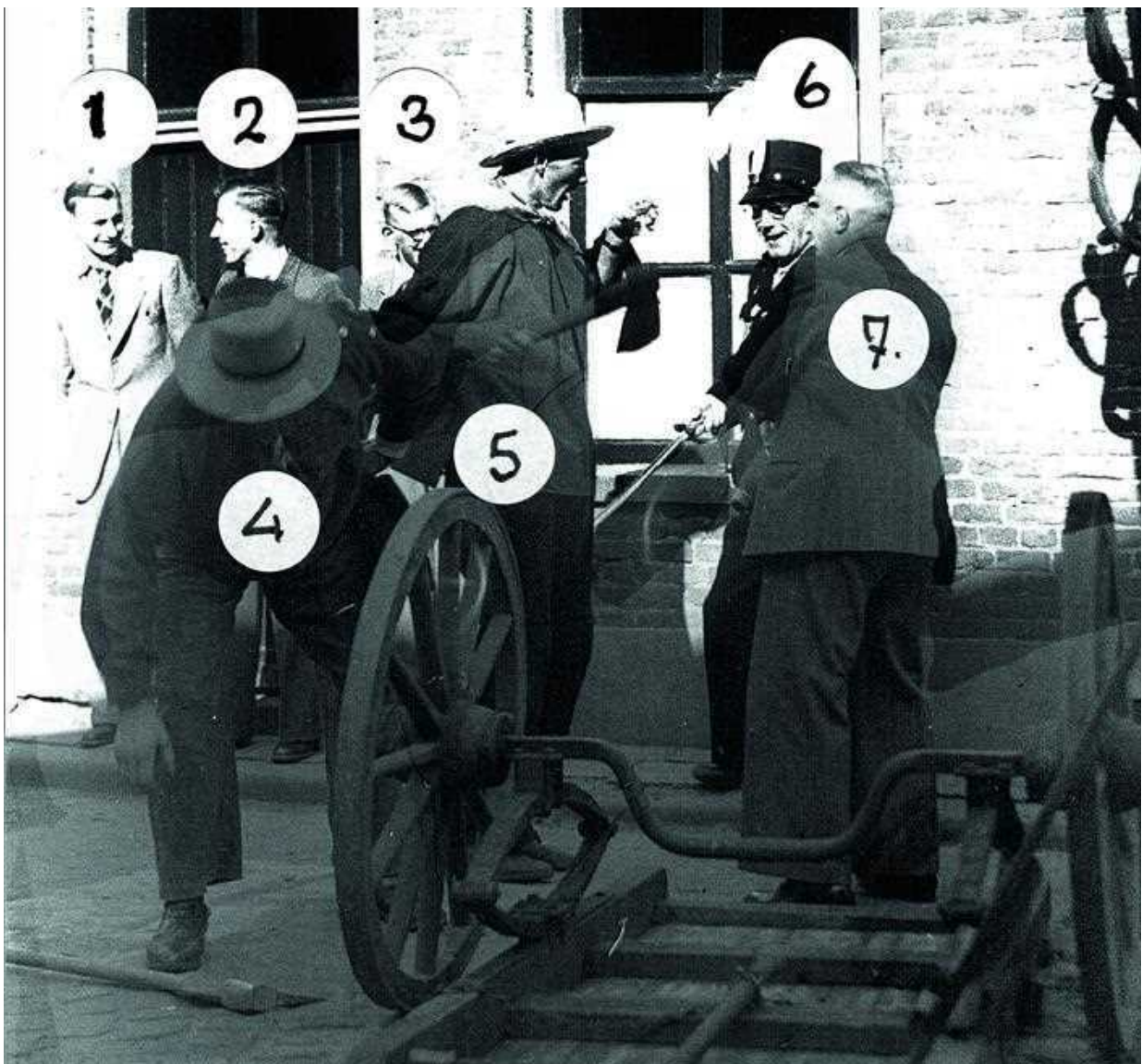
*Rustpauze in de botanische tuin van de Schlossgarten met een kop koffie
Foto: Theo Withag*

Ons zoekplaatje

Door Gerhard Eppingbroek

Geachte lezer, op het laatst geplaatste zoekplaatje in periodiek nummer 73 met de foto van een aantal bevriende jongens uit de omgeving van de Lievelderweg, Heringsaweg of Vragenderweg, rond 1941-1942, werd door twee van onze leden gereageerd. De heer Antoon Hulshof gaf voor nr.1 = Bernard Elferink (schilder) en voor nr.4 = Henk Penterman. De heer Jos Wessels gaf echter voor nr.1 = H. Elferink en voor nr.4 Hendrik Garsteveld. Waarbij ik nr.4, Garsteveld het meest waarschijnlijk acht. Maar misschien is er nog iemand onder de lezers die over beide genoemde namen uitsluitsel kan geven.

De nieuwe foto is gemaakt door de vroegere kaplaan W. Chermin bij de kermis op 7-9-1953. Een tweetal bielemannen dat de obstakels voor de optocht opruimt. Hier op de hoek Broekboomstraat/Patronaatstraat. Drie personen zijn hiervan bekend, nu de rest nog!

Graag willen we van u weten wie de genummerde personen op deze foto zijn.

1. ....
2. ....
3. Alfons Jacobs (v.d. kolenboer)
4. ....(een bieleman) .....
5. Joop Kruip (bieleman)
6. Herman Gootink (kapitein schutterij)
7. ....

Reacties graag aan:

G.J.A. Eppingbroek, Koekoekstraat 16, 7102 AZ Winterswijk. Tel. 0543-515408

Vereniging voor Oudheidkunde te Lichtenvoorde

Opgericht 28 oktober 1971

Secretariaat:
PC Hoofdstraat 5
7131 WE Lichtenvoorde
Tel.: 0544-377181
e-mail: info@oudheidkundelichtenvoorde.nl

INSCHRIJFFORMULIER

Ondergetekende:

Naam:.....Voorletters:.....

Adres:.....

Postcode:.....Woonplaats:.....

Telefoon:.....E-mail:.....

Geeft te kennen dat hij/zij ingeschreven wil worden als lid van de Vereniging voor Oudheidkunde te Lichtenvoorde.

Hij/zij heeft belangstelling voor één of meer van de volgende aandachtsgebieden:

0	Excursies/lezingen	0	Genealogie
0	Historie van Lichtenvoorde	0	Streektaal
0	Expositie/vitrines	0	Archeologie
0	Redactie periodiek	0	Bibliotheek
0	.....	0	.....

Plaats:..... Datum:.....

Handtekening:.....

Formulier sturen naar de Ledenadministratie: Vereniging voor Oudheidkunde te Lichtenvoorde, t.a.v. B.Rendering, Beethovenstraat 20, 7131 AK Lichtenvoorde of per e-mail naar: ben.rendering@kpnmail.nl

Met het ondertekenen van dit formulier geeft u de Vereniging voor Oudheidkunde te Lichtenvoorde toestemming om uw gegevens te beheren.

Lidnummer:.....

Rondbrenggroep:.....

